

ПСИХОЛІНГВІСТИКА

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК

Кропивницький - 2022

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка
КАФЕДРА ПЕРЕКЛАДУ, ПРИКЛАДНОЇ ТА ЗАГАЛЬНОЇ
ЛІНГВІСТИКИ

ПСИХОЛІНГВІСТИКА

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК

УДК 81'23 ББК 88.5я73

Л 43

Психолінгвістика. Навчально-методичний посібник / Укладач Лелека Т.О.
Кропивницький, 2022. 121 с.

Рецензенти:

Габелко О.М. – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри германських мов, зарубіжної літератури та методик їхнього навчання

Головенко К.В. – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри перекладу, прикладної та загальної лінгвістики

Психолінгвістика — наука про взаємозв'язки мови і мислення, вплив мови на психічний розвиток людини, психологічну зумовленість мовних явищ. Досліджує вона і формування мовної свідомості, діяльність людини як мовної особистості, закорінену у психічну національну специфіку мовленнєвої поведінки і соціального символізму. Розкриття цих питань в контексті найновіших досягнень психологічної і лінгвістичної науки та відповідно до сучасних методологічних вимог становить концептуальну основу, проблемну структуру і зміст навчального посібника. Він може бути допоміжним матеріалом до вибіркової дисципліни.

У посібнику представлені методичні рекомендації, що включають плани лекцій, семінарських занять, матеріали для самостійної роботи студентів. Адресований студентам вищих навчальних закладів. Прислужиться всім, хто цікавиться психологічними основами мислення, мовного розвитку і мовленнєвої діяльності людини.

Рекомендовано до друку методичною радою
Центральноукраїнського державного університету
імені Володимира Винниченка
(протокол № 2 від «07» грудня 2022 року)

© Т. Лелека, 2022

ЗМІСТ

Передмова.....	5
Загальні положення.....	7
Лекційний блок.....	10
Лекція 1.....	10
Лекція 2.....	15
Лекція 3.....	23
Лекція 4.....	32
Лекція 5.....	42
Лекція 6.....	49
Лекція 7.....	56
Лекція 8.....	62
Лекція 9.....	67
Лекція 10.....	73
Теми семінарських завдань.....	80
Самостійна робота.....	100
Підсумкові контрольні роботи.....	106
Вимоги до заліка.....	114
Критерії оцінювання навчальних досягнень студентів з навчальної дисципліни.....	115
Рекомендована література до курсу	119

ПЕРЕДМОВА

У добу стрімкого розвитку інформаційних технологій, глобалізації лінгвосфери та поширення зв'язків між представниками різних культур актуальною постає проблема інтеграції набутих людством знань із метою створення цілісної картини світу. Людина завжди прагнула пізнати гармонію навколишнього світу. Однак знання про світ були б неповними, якби люди не вивчали сам засіб їх передачі одне одному. Вивчення мови як засобу міжлюдського спілкування дає змогу побачити й зрозуміти безмежну спадщину знань багатьох поколінь наших предків.

Мовленнєва діяльність людини тісно пов'язана з усіма сферами людської свідомості. Історія існування людства довела, що саме мовлення є важливим фактором психічного розвитку особистості й удосконалення суспільних відносин. Під впливом мовлення розвивається свідомість, мисленнєві операції, волюва та емоційна сфери, збагачуються інтелектуальні можливості людини.

Мовлення як психологічне явище – одне з найбільш складних в житті кожного з нас. Мовленнєва діяльність має власні фізіологічні механізми, що детермінуються не тільки на функціональному, але й на морфологічному рівні. Майбутній педагог повинен бути обізнаний з цими аспектами. Адже мовленнєва діяльність здійснюється не на ґрунті пам'яті, шляхом накопичення необхідного для розв'язання практичних завдань лексикону з наступним його використанням адекватно ситуації. Це складний процес відображення оточуючого світу в особливих символічних формах, особливий і достатньо складний вид діяльності. Переконаливим доказом можуть слугувати труднощі, що їх відчуває більшість людей, які намагаються передати словами власні думки, переконання, почуття. Мовленнєва діяльність потребує колосального напруження та особливих здібностей.

Основною метою викладання дисципліни «Психолінгвістика» є формування у майбутніх спеціалістів системи знань, на яких базується ряд

провідних напрямків сучасної психології та філології: когнітивна психологія, психокорекція, галузева психологія, семіотика, текстологія та ін. Психолінгвістика вивчає процеси породження (в індивідуальному мовленнєвому акті), сприймання (в індивідуальному мовленнєвому акті) та формування (в ході становлення особистості дитини) мовлення.

У цілому, психолінгвістика звертається до психологічних сторін різних видів мовленнєвої діяльності, що зумовлені системою мови.

Методичні рекомендації до курсу «Психолінгвістика» розроблені на допомогу студентам у підготовці до семінарських занять та підсумкового контролю. У методичних рекомендаціях представлено структуру навчальної дисципліни, тематику лекційних занять, план та основні завдання до кожного семінарського заняття, наведено рекомендовану, основну та додаткову літературу, означено основні вимоги та критерії до оцінювання знань студентів, окреслено коло питань, які виносяться на підсумковий контроль.

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Предметом вивчення «Психолінгвістики» є процеси породження (в індивідуальному мовленнєвому акті), сприймання (в індивідуальному мовленнєвому акті) та формування (в ході становлення особистості дитини) мовлення. У цілому, психолінгвістика звертається до психологічних сторін різних видів мовленнєвої діяльності, що зумовлені системою мови.

Міждисциплінарні зв'язки: загальна психологія (загальні особливості вищих форм мозкової діяльності), вікова і педагогічна психологія (розвиток мовлення в онтогенезі), етнопсихологія (національна картина світу, акультурація, білінгвізм), психосемантика (семантичний аспект продукування і сприймання мовлення), експериментальна психологія (психолінгвістичні дослідження: асоціативний експеримент, метод семантичного диференціалу, градуальне шкалювання, класифікації та ін.), НЛП, патопсихологія (розлади мовленнєвої діяльності), психологія художньої творчості (текст як об'єкт психолінгвістики) та ін.

Основною **метою** викладання дисципліни «Психолінгвістика» є формування у майбутніх психологів системи знань з психолінгвістики, на яких базується ряд провідних напрямків сучасної психології та філології: когнітивна психологія, психокорекція, галузева психологія, семіотика, текстологія та ін.

Основними **завданнями** курсу є вивчення таких проблем, як:

- становлення психолінгвістики як науки;
- методи психолінгвістичних досліджень, зокрема, види психолінгвістичних експериментів;
- розвиток мовлення в психічному онтогенезі людини;
- теоретичні моделі породження і сприймання мовлення;
- комунікативний акт, його складові та найзагальніші характеристики: інтенції, стратегії, ролі;

- поняття текстів і дискурсів у світлі психолінгвістики;
- взаємозв'язки мови і картини світу індивіда чи цілої нації;
- художній текст як об'єкт психолінгвістики; • мовленнєві відхилення як об'єкт психолінгвістики;

- прикладні аспекти застосування психолінгвістичних методів: НЛП, судова та інженерна психолінгвістика, гендерна психолінгвістика, автоматичний аналіз тексту, мова і мовленнєві впливи на людей та ін.

В результаті вивчення курсу студент **повинен знати:**

- психологічні, лінгвістичні та фізіологічні витоки теоретичної психолінгвістики, ідеї провідних вітчизняних і зарубіжних науковців, на основі яких постала психолінгвістика як наука;

- методологічні та методичні особливості психолінгвістичних досліджень;

- сутність наукових понять, що описують мовленнєву діяльність людини;

- теоретичні моделі породження і сприймання мовлення;

- закономірності мовленнєвого розвитку в онтогенезі;

- провідні галузі психолінгвістичної науки;

- сферу практичного застосування психолінгвістичних знань;

- національно-культурні, гендерні, дискурсивні, галузеві та ін. особливості функціонування мови.

У процесі вивчення курсу «Психолінгвістика» студент повинен **вміти:**

- визначати функціональні стилі мовлення;

- встановлювати дипи дискурсів і мовленнєвих жанрів та розкривати їх специфіку;

- організовувати різні види психолінгвістичних експериментів та інтерпретувати їх результати;

- адаптовувати сучасні методики психолінгвістичних досліджень у своїй навчально-науковій роботі;

- застосовувати на практиці знання про комунікативно-риторичні якості мовлення та етикет мовленнєвого спілкування;

- здійснювати когнітивно-концептуальний аналіз текстів різних стилів.

Логіка і структура курсу «Психолінгвістика» та передбачені цією програмою методи дослідження дозволять студентам здобути комплекс знань, вмінь і навичок, необхідних як для застосування у подальшій професійній діяльності, так і при проведенні самостійних наукових досліджень.

ЛЕКЦІЙНИЙ БЛОК

Лекція 1 ПСИХОЛІНГВІСТИКА ЯК НАУКА Й НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА

Мета: сформувати у студентів розуміння основних психологічних та лінгвістичних проблем, які вплинули на становлення психолінгвістики як науки.

Професійна спрямованість: уміння виокремлювати основні історичні віхи становлення психолінгвістики як науки.

План:

1. Сутність, предмет і завдання психолінгвістики.
2. Взаємозв'язки психолінгвістики з іншими науками.
3. Основні напрями психолінгвістики.
4. Методи психолінгвістичних досліджень.
5. Експеримент у психолінгвістиці.

Література

Основна:

1. Домрачева І. Р., Аксьонова І. О. Основи мовленнєвої діяльності: навч. посіб. Вінниця, 2018. 101 с.
2. Засекіна Л. В., Пастрик Т. В. Основи психології та міжособове спілкування: навч. посіб. 2-е вид. Київ, 2018. 216 с.
3. Кайдалова Л. Г., Пляка Л. В. Психологія спілкування : навч. посіб. Харків, 2011. 132 с.
4. Куранова С. І. Основи психолінгвістики : навч. посіб. Київ, 2012. 208 с.
5. The Handbook of Psycholinguistics. First Edition. Edited by Eva M. Fernández and Helen Smith Cairns. 2018. 750 p.
6. Danny D. Steinberg, Natalia V. Sciarini. An Introduction to Psycholinguistics 2nd editions. London, 2013. 325 p.

7. Sedivy J. Language in mind: An introduction to psycholinguistics. Sunderland, Massachusetts : Sinauer Associates, 2018.

Додаткова:

1. Бацевич Ф. С. Філософія мови: Історія лінгвофілософських учень : підручник. Київ : ВЦ «Академія», 2011. 240 с.

2. Валігура О. Р. Лінгвокогнітивні і комунікативні основи фонетичної інтерференції (експериментальнофонетичне дослідження англійського мовлення українців) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук: 10.02.04, 10.02.15. Київ, 2010. 32 с.

3. Валігура О. Р. Фонетична інтерференція в англійському мовленні українських білінгвів : монографія. Тернопіль : Підручники і посібники, 2008. 288 с.

4. Конопляста С. Ю. Логопсихологія : навч. посіб. Київ : Знання, 2010. 293 с.

5. Руда О. Г. Мовне питання як об'єкт маніпулятивних стратегій у сучасному українському політичному дискурсі : монографія. К., 2012. 232 с.

6. Трубіцина О. С. Мовні засоби реалізації сугестії в китаємовній масовій комунікації (на прикладі інтерв'ю Ху Цзіньтао іноземним ЗМІ). Східний світ. 2013. №2–3. С. 126–131.

7. Шкіцька І. Ю. Маніпулятивні тактики позитиву: лінгвістичний аспект : монографія. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. 440 с.

8. Levelt W J M. A History of Psycholinguistics : The preChomskyan era. Oxford : Oxford University Press, 2013. 672 p.

9. Jowett G.S. Propaganda and Persuasion. SAGE, 2012. 435 pp.

10. The Psycholinguistics of Bilingualism. Francois Grosjean and Ping Li (eds.) Oxford : Wiley–Blackwell, 2013. 248 p.

11. Cognitive Neuroscience of Natural Language Use. Cambridge University Press, 2015. 279 p.

Різноманіття функцій мови в суспільстві і тісний характер його зв'язку з мисленням і з психічною діяльністю людини робить дуже гнучким взаємодія мовознавства з відповідними соціальними та психологічними науками.

Психолінгвістика – це наука, що вивчає процеси словотворення, а так само сприйняття і формування мови у співвідношенні з системою мови.

Психолінгвістика має три системні області:

- 1) виробництво мови
- 2) сприйняття мови
- 3) формування мови (у процесі становлення особистості дитини)

У психолінгвістиці поєднуються природничо– науковий і соціальний підходи. Вона перебуває в тісних контактах з нейролінгвістикою, когнітивною психологією, когнітологією, інформатикою, теорією і практикою штучного інтелекту, соціальною психологією, соціолінгвістикою, прагмалінгвістикою, аналізом дискурсу. З'являються нові дисципліни стикового характеру (етнопсихолінгвістика, соціопсихолінгвістика, психолінгвістика тексту і т.п.).

Об'єкт психолінгвістики в різних її школах і напрямках визначається по– різному. Але практично у всіх визначеннях представлені такі характеристики, як процесуальність, суб'єкт, об'єкт і адресат мовлення, мета, мотив або потребу, зміст мовного спілкування, мовні засоби.

Таким чином, психолінгвістика – це наука про закономірності породження і сприйняття мовних висловлювань. Вона вивчає процеси словотворення, а також сприйняття і формування мови в їх співвіднесеності з системою мови. Психолінгвістика по предмету дослідження близька до лінгвістики, а за методами дослідження ближче до психології.

Саме слово "Психолінгвістика" перше вжив американський психолог Н. Пронка в великій статті під назвою "Мова і психолінгвістика". Датою народження психолінгвістики як самостійної науки вважається 1953 рік, коли в США Комітетом з лінгвістики і психології Дослідницької ради з соціальних наук в Університеті Індіана був організований між університетський семінар,

роботою якого керували психологи – Ч. Осгуд, Дж. Керролл і літературознавець, лінгвіст і етнограф Т. Сібеок. Термін "Психолінгвістика" більш ніж вдалий. Він утворений за продуктивною для наукової мови моделі, відображає прагнення науки з інтеграції і підкреслює комплексність даної дисципліни.

Перший варіант психолінгвістики, створений, насамперед психологами–біхевіористами ніс на собі сліди колишньої психології мови з усіма її перевагами і недоліками: об'єкт аналізу – переважно ізольоване слово; предмет аналізу – причинно–наслідкові зв'язки між словами, в першу чергу у вербальній пам'яті людини; схема аналізу–стимул–реакція з асоціативною зв'язком між ними; експериментальна методика – переважно асоціативний експеримент. Але, незважаючи на це, психолінгвістику можна вважати якісно новим етапом у дослідженні мовної діяльності, і передумова формування нової якості пов'язана в першу чергу не з новими ідеями, що з'явилися в психології, а з новими методологічними схемами аналізу людського спілкування (комунікації).

Опора на біхевіоризм дозволяє створити нову предметну область дослідження – відносини між структурою повідомлення та якостями індивіда. У нашій мові відображаються наші психічні властивості; структура вербальних відносин залежить від нашої психіки.

На відміну від Ч. Осгуда, який йшов від складного комплексу психолінгвістичних проблем, від асоціанізму, від психічного механізму і намагався включити в єдину концепцію елементи з різноманітних підходів, що ускладнювало освоєння його концепції лінгвістами. Концепція Дж. Міллера, по суті, була проекцією лінгвістичної моделі у психіку. Тут знайдено новий підхід до вже відомої проблеми, дуже близької і зрозумілої лінгвістам. Не випадково саме в міллеровського напрямку з'являється поняття «перевірка психологічної реальності лінгвістичної моделі».

Найважливіша відмінність міллеровського напрямку в американській психолінгвістиці від осгудовського полягає в тому, що був подоланий атомізм

цього останнього. Особливо ясно це видно знов— таки на прикладі трактування засвоєння мови: згідно школі Хомського, це не оволодіння окремими мовними елементами, а засвоєння системи правил формування осмисленого висловлювання. Проте два інших зазначених вище недоліки осгудовської психолінгвістики залишилися неподоланими. Змінилося уявлення про ступінь складності мовних реакцій, але залишилася непорушною сама ідея реактивності.

У книзі Слобіна "Психолінгвістика", головний висновок полягає в тому, що в мовному механізмі людини існує ланка, яка здійснює змістовну оцінку мовної інформації незалежно від аналізу мовної структури пропозиції. Цей висновок принципово важливий тому, що ставить під сумнів основну ідею Хомського щодо "мовної здатності". У подальших своїх публікаціях, в основному присвячених дитячій мові, Слобін розвиває і поглиблює цей підхід, прагнучи пов'язати закономірності засвоєння мови з домовними формами поведінки і взагалі уявити психолінгвістичні закономірності як окремий випадок загально психологічних.

Сучасний період розвитку психолінгвістики збігся з розвитком когнітивних наук.

Психолінгвістика стала частиною дисциплін, які намагаються відповісти на питання про характер знання, структуру ментальних уявлень і про те, як вони використовуються в таких фундаментальних розумових процесах, як логіка і прийняття рішень.

Можна виділити чотири групи дослідницьких методів, використовуваних в психолінгвістиці: організаційні, емпіричні, обробні, інтерпретаційні.

За допомогою організаційних методів проводиться психолінгвістичне дослідження закономірностей формування і здійснення мовної діяльності; до них відносяться порівняльний, лонгітюдний і комплексний методи. Суть порівняльного методу полягає в зіставленні різних груп досліджуваних або різних (але взаємопов'язаних між собою) сторін мовленнєвої діяльності.

Дослідження застережень, «ослишек», «описок» або «очиток» дозволяє виявити багато специфічні властивості мовних процесів, а також цікавлять дослідників мовної поведінки обстежуваних. Зокрема, за допомогою методу об'єктивного спостереження було встановлено, що програма побудови мовних висловлювань зазвичай будується не «поелементно», а цілими великими «блоками», оскільки в вищенаведених помилки наступні елементи часто займають місце попередніх, наприклад: «Помідори треба мити митими»; або «Сік був вкусленькій, кисленький» (правильно – «смачненький»).

В якості прикладу методу самоспостереження можна привести відоме спостереження Альберта Ейнштейна за процесом свого теоретичного мислення, в якому, за словами вченого, немає слів; слова з працею підшуковуються їм для опису вже завершеного розумового процесу.

До емпіричних методів відносяться також бесіда, анкетування, запитальники, тести і ряд інших.

До експериментальних методів відносяться різні види лабораторного, природного, психолого–педагогічного та інших експериментів.

Методи обробки – це різноманітні статистичні методи, метод опису отриманих даних дослідження.

Особливе місце в психолінгвістиці займають інтерпретаційні методи (Зокрема, у зв'язку з недостатньою поки ще розробленістю методів експериментального дослідження).

Асоціативний експеримент – є найбільш розробленою технікою семантики. Семантика є об'єктивна, що вивчає безпосередньо значення слова і також суб'єктивна, що вивчає асоціації на те, чи інше слово. Семантичне поле – це сукупність слів разом з їх асоціаціями.

Методика доповнення чи завершення. Вперше була використана американським дослідником У. Тейлором в 1953 році. Піддослідним, пропонувалося відновити текст, тобто вставити пропущені слова.

До числа методів опосередкованого дослідження семантики, відносять і такі, коли піддослідних просять висловитись, що до істинності чи помилковості значення деяких слів.

Лекція 2.

МОВЛЕННЄВА ДІЯЛЬНІСТЬ. ВИДИ МОВЛЕННЯ

Мета: Сформувані у студентів уявлення про психолінгвістику як науку про мовленнєву діяльність, охарактеризувати місце психолінгвістики у системі психологічних наук.

Професійна спрямованість: уміння визначати об'єкт та предмет досліджуваної теми, встановлювати міждисциплінарні зв'язки.

План:

1. Мова і мовлення, їх значення в спілкуванні.
2. Мовлення як діяльність і поведінка.
3. Різновиди мовлення за формою вираження думки.
4. Види мовленнєвої діяльності.
5. Зв'язок мовлення з іншими психічними процесами.

Література:

Основна:

1. Засєкіна Л. В., Засєкін С. В. Психолінгвістична діагностика: навч. посіб. Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. 188 с.
2. Калмикова Л. О. Психологія мовлення і психолінгвістика: навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. Переяслав–Хмельницький : Переяслав–Хмельницький пед. ін-т, 2008. 325с.
3. Косенко Ю. В. Основи теорії мовленнєвої комунікації : навч. посіб. Суми : Сумський державний університет, 2013. 292 с
4. Куранова С. І. Основи психолінгвістики: навч. посіб. Київ : ВЦ «Академія», 2012. 208 с.

Додаткова:

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник. Київ : ВЦ «Академія», 2009. 376 с.

2. Бацевич Ф. С. Філософія мови: Історія лінгвофілософських учень : підручни. Київ : ВЦ «Академія», 2011. 240 с.

3. Воробйова І. М. Тематичний репертуар внутрішнього мовлення. Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. Романо-германська філологія. Methodика викладання іноземних мов. 2014. №1102. Вип. 77. С. 160–166.

4. Кауза І. Б. Думка у Думці як одна з форм невластне-прямого мовлення. Науково-виробничий журнал «Держава та регіони» Класичного приватного університету. Гуманітарні науки, проблеми мовознавства та міжкультурної комунікації. 2017. Вип. 4. С. 31–34.

5. Луцько К. В. Передумови формування внутрішнього мовлення у дітей з особливими освітніми потребами в системі спеціального навчання. Актуальні питання колекційної освіти (педагогічні науки) : зб. наук. праць. 2019. Вип. 14. С. 178–190.

6. Пахомова О. Л. Роль внутрішнього мовлення в розвитку психологічної культури спілкування у майбутніх психологів. Проблеми сучасної психології. 2013. Випуск 19. С. 544–555.

7. Савчин О. М. Роль внутрішнього мовлення у комунікативно-мовленнєвому розвитку дітей дошкільного віку. Науковий вісник МНУ імені В.О. Сухомлинського. Педагогічні науки. № 2 (49), 2015. С. 157–162.

Мова – суто людський засіб спілкування в духовному і практичному житті людини і є системою знаків для передавання, приймання і використання інформації. Мова (зовнішня і внутрішня) – це спосіб існування мислення. Людська мова, на відміну від мови знакової взаємодії тварин, оперує поняттями.

Мовлення – це акт вживання людиною мови для спілкування.

Мовне спілкування між людьми завжди здійснюється якоюсь мовою і підкоряється її законам. Ці закони визначають лад мовного спілкування, їхнє порушення утруднює спілкування.

Мова людини виконує емоційно– виразну функцію, що відмінна від неосмисленої виразної реакції тварини. Виразний компонент людської мови несе семантичний зміст і сприяє більш повній і глибокій передачі думки. Емоційно– виразна функція дозволяє передавати ставлення людини, яка передає інформацію, до того, що повідомляється.

Функція повідомлення є проявом основного призначення мови – передавати інформацію. Вона полягає в передачі думок, виражених словами, фразами, невербальними засобами, іншим людям. Завдяки мові люди сприймають і усвідомлюють інформацію, що повідомляється їм. Функція повідомлення яскраво виражається в таких формах мови, як пояснення, виклад, роз'яснення.

Процес обміну думками здійснюється у виді усного і письмового мовлення.

Усне мовлення – звучне мовлення, яке сприймається людиною на слух. Воно поділяється на діалогічне та монологічне.

Діалогічне мовлення – мовлення між двома або кількома співрозмовниками.

Монологічне мовлення – це таке мовлення, коли говорить одна особа, а решта сприймає її промову.

Письмове мовлення – це особливий вид мовлення, що дає змогу спілкуватися з відсутніми співрозмовниками.

Усне та письмове мовлення, які можуть набувати форми діалогу чи монологу, є зовнішнім мовленням.

Внутрішнє мовлення – людина користується ним, коли розмірковує про щось подумки, планує свої дії, не виловлюючись вголос і не записуючи на папері, не контактуючи з людьми.

Емоційні процеси – специфічна форма психічного відображення суб'єктивного ставлення людини до предметів або явищ у формі безпосереднього переживання приємного або неприємного. Емоційні процеси роблять світ психічних явищ більш насиченим, більш різноманітним і більш своєрідним.

Емоції і почуття, які є формами переживання людиною свого ставлення до дійсності, формами прояву (актуалізації) емоційних процесів, органічно пов'язані між собою. Але за своїм змістом і формою переживання вони не тотожні.

Емоція – це особливий клас психічних явищ, що відображає у формі безпосереднього, швидкоплинного переживання важливість для життєдіяльності індивіда певних явищ і ситуацій, що діють на нього.

Почуття – вищий рівень розвитку емоцій, специфічно людські, узагальнені, стійкі переживання ставлення до предметів, явищ та потреб, що мають мотиваційну, напрямну значимість.

Основним універсальним засобом спілкування людей, висловлення їх думок, почуттів є мова (усна і письмова).

За допомогою мови ми здобуємо знання, зберігаємо їх у нашій пам'яті, передаємо їх іншим. Учені виділяють такі функції мови у спілкуванні:

- засіб існування, передавання й засвоєння суспільно– історичного досвіду;
- засіб інтелектуальної діяльності (сприйняття, мислення, уява);
- універсальний засіб передачі інформації, тобто слова, словосполучення, речення, тексти є вербальними засобами передачі інформації. Вербальні засоби – найважливіші компоненти спілкування, оскільки вони головні носії повідомлень.

Формою існування мови є мовлення. Мовлення – це реалізація мови людьми в процесі спілкування, тобто процес реалізації мовної діяльності. Мовець використовує засоби спілкування (звуки, слова та їхні форми, сталі

звороти, моделі речень, тексти) для передавання певного змісту, до якого можуть входити, крім думок, почуття й волевиявлення.

Отже, мова, спілкування й мовлення взаємопов'язані. Мовлення неможливе без мови, а мова створена для того, щоб здійснювати процес спілкування.

Мова є спільною для всіх, хто нею послуговується, а мовлення завжди індивідуальне, оскільки мовні засоби кожен з нас застосовує, добирає по-своєму.

Розвиток і збагачення мови відбувається у процесі спілкування. Якщо мовленнєва діяльність засобами певної мови припиняється, мова стає мертвою. Мова живе тільки в мовленні й спілкуванні.

Мовлення – не єдиний спосіб спілкування. Люди обмінюються інформацією й за допомогою інших засобів – жестів, міміки, погляду, пози, рухів тіла, які часто поєднуються в різних комбінаціях. Усе це невербальні (несловесні) засоби.

Невербальні засоби спілкування – це система немовних знаків, що слугують засобами для обміну інформацією між людьми.

На думку американських учених, для формування першого враження від співрозмовника важливими є перші чотири хвилини зустрічі, а деякі вважають, що досить і двох хвилин.

Кінетичні невербальні засоби є найважливішими у спілкуванні. Серед них важлива роль відводиться міміці.

Міміка – це експресивні рухи м'язів обличчя, що виражають психічний стан, почуття, настрій людини в певний момент часу.

З мімікою тісно пов'язаний візуальний контакт, тобто погляд, що становить важливу частину спілкування. Розрізняють діловий, світський та інтимний погляди залежно від локалізованої спрямованості на співрозмовника.

Жести – це виражальні рухи рук, що передають внутрішній стан людини.

Поза – це мимовільна або зумисна постава тіла, яку приймає людина.

Хода людини, тобто стиль пересування, теж належить до важливих невербальних засобів спілкування. За ходою можна впізнати емоційний стан співрозмовника – гнів, страждання, гордість, щастя.

Окрему систему становлять ритміко– інтонаційні невербальні засоби: інтонація, гучність, темп, тембр, тональність.

Екстралінгвальна система – це наявність під час спілкування пауз, а також різних вкраплень у голос – сміху, плачу, покашлювання, зітхання. Ці засоби доповнюють словесні висловлювання.

Проксеміка – це не тільки відстань між спілкувальниками, а й конфігурація, яку вони творять.

Мовлення в конкретній ситуації – мовленнєва поведінка. Вона передбачає усвідомлення людиною особливостей цієї ситуації й своєї ролі в ній. Відповідно своє мовлення людина модифікує відповідно до ролі. Але навіть у цьому випадку для мовця існує вибір сказати так чи інакше.

Зовнішнє мовлення – те, з яким ми звертаємось до інших. Воно поділяється на монологічне (усне і писемне) й діалогічне.

Монологічне усне мовлення відбувається в присутності аудиторії – слухачів. Його метою є певний вплив на аудиторію.

Писемне мовлення відбувається без співбесідника, або слухача. Цілком визначається суб'єктом – самим мовцем. Виклад інформації повністю спирається на засоби мови (не можна використати жести, міміку, ситуацію тощо). За походженням усне мовлення виникає у спілкуванні з дорослим, а писемне – в результаті навчання. На відміну від усного, писемне з самого початку вимагає свідомого, довільного аналізу засобів його вираження. Це мовлення максимально довільне і розгорнене.

Діалогічне мовлення характерне для співбесіди, розмови, передбачає чергування ролей мовця і слухача.

Особливий вид мовленнєвої діяльності – внутрішнє мовлення. Воно виникає із зовнішнього, характеризується беззвучністю, максимальною

згорненістю, ситуативністю, узагальненістю, словесною фрагментарністю, недосяжне сторонньому спостерігачеві.

Мовлення нерозривно пов'язане із пізнавальними процесами людини. Особливо важливу роль мовлення відіграє у процесі мислення. Мова – знаряддя, хоча і не єдине, мислення. Людина виражає думку в мовленні, формулює її для себе, закріплює письмово, тому може повернутися до неї, ще раз продумати, уточнити, на основі логічної обробки знань зробити відкриття.

Мова є не тільки способом вираження думки, а й способом її формування.

Природно, що спосіб формування і формулювання думки за допомогою мови у кожної людини в процесі спілкування індивідуальний. Однак все індивідуальності знаходяться в межах трьох способів, якими користується людина, кажучи собі або іншому, якщо іншому, то присутнього в даний момент або відсутньому.

Мовне спілкування здійснюється в часі і просторі. усна форма мови визначається часом, письмова мова – простором. Простір статично, значить, письмова мова статична. Звуки мови, реалізуючись в часі, динамічні, отже, усне мовлення динамічна.

Якщо мова призначена іншій людині, якого бачиш і чуєш, використовується усна форма. Справжня усне мовлення створюється в момент говоріння. Усне мовлення – це імпровізація. Вона створюється на хід, в процесі акту комунікації, тому основною ознакою усного мовлення є її непідготовленість.

Усне мовлення розрахована на смислове сприйняття співрозмовником усного мовлення, створюваної в момент говоріння. Оскільки усного мовлення властива імпровізація і непідготовленість, то, в залежності від різних обставин і мовного досвіду мовця усне мовлення може бути гладкою, плавної, більш–менш переривчастою.

Письмова мова – це мова без безпосереднього співрозмовника, її мотив і задум повністю визначаються пишуть. І тому весь процес контролю над письмовим висловлюванням залишається в межах діяльності пише, без корекції з боку читача.

Мовець переслідує різноманітні комунікативні завдання: погодитися чи відмовитися, порадити, попередити, зажадати, попросити, дозволити, засумніватися, подякувати і т.д. У залежності від цього виникають висловлення 3 типів: повідомлення, спонукання, питання.

Свідомість мовця зосереджена на змісті, логіко– композиційному структуруванні тексту, пам'ять видає найбільш придатні лексичні варіанти, інтуїція (кількаразове повторення досвіду в подібних умовах) допомагає граматично правильно побудувати речення й озвучити його відповідно до норм вимови, мовне чуття дозволяє визначити стиль, психологічне орієнтування змушує враховувати реакцію слухачів. Труднощі говоріння полягають у тому, що всі перераховані вище операції потрібно виконувати одночасно.

При відсутності мовного автоматизму спостерігається розчленований механізм генерації висловлення.

Мислення пов'язано з уявою. Цей зв'язок також відзначається міцним поєднанням. По-перше, ці процеси схожі за структурою, за змістом задач, що розв'язуються ними, за участю у творчості. По-друге, певні види мислення реалізуються за допомогою уяви (наочно– образне, образне), і, водночас образи уяви будуються за допомогою мислення.

Мислення пов'язано з емоціями. Часто ці два психічних явища одне одному протиставляють. Будь-який процес мислення складається цілком із вдалих та невдалих знахідок. Відповідно до загального правила виникнення емоцій, перші породжують емоції позитивні (задоволення, радість, захват), другі – негативні (зневіру, відчай, тривогу, що задача не буде розв'язана, страх негативних наслідків цього). Крім того, емоції не тільки відображають

проміжні та заключний результати розумового процесу, але вони ще інколи і регулюють його хід.

Знання про те, що мислення може породжувати емоції як позитивні, так і негативні, дуже корисно використовувати у роботі з дітьми. Навіть якщо дитина припускається помилки. Її корисно все одно підбадьорювати, – адже порцію негативних емоцій вона уже сповна отримала від своїх невдач; але щоб процес мислення для неї жорстко не пов'язувався з біллю та тривогою, їй потрібно обов'язково дати порцію позитивних емоцій – за старання, за окремі вдалі спроби, за те, що вона все-таки продовжила, не дивлячись на невдачі, мислити знову і знову!

Лекція 3

ЗНАННЯ

Мета: формувати у студентів уявлення про загальні особливості отримання та зберігання знання.

Професійна спрямованість: уміння здійснювати аналіз усіх видів знань та користуватись ними у конкретних ситуаціях.

План

1. Психолінгвістичний аналіз функціонування знань індивіда у процесі когнітивної обробки дискурсу

2. Структури представлення знань

3. Пам'ять як система представлення знань

1. Ментальний лексикон і концептуальна система

Література

Основна:

1. Домрачева І. Р., Аксьонова І. О. Основи мовленнєвої діяльності: навч. посіб. Вінниця, 2018. 101 с.

2. Засекіна Л. В., Пастрик Т. В. Основи психології та міжособове спілкування: навч. посіб. 2–е вид. Київ, 2018. 216 с.

3. Кайдалова Л. Г., Пляка Л. В. Психологія спілкування : навч. посіб. Харків, 2011. 132 с.

4. Куранова С. І. Основи психолінгвістики : навч. посіб. Київ, 2012. 208 с.

5. The Handbook of Psycholinguistics. First Edition. Edited by Eva M. Fernández and Helen Smith Cairns. 2018. 750 p.

6. Danny D. Steinberg, Natalia V. Sciarini. An Introduction to Psycholinguistics 2nd editions. London, 2013. 325 p.

7. Sedivy J. Language in mind: An introduction to psycholinguistics. Sunderland, Massachusetts : Sinauer Associates, 2018.

Додаткова:

1. Бацевич Ф. С. Філософія мови: Історія лінгвофілософських учень : підручник. Київ : ВЦ «Академія», 2011. 240 с.

2. Валігура О. Р. Лінгвокогнітивні і комунікативні основи фонетичної інтерференції (експериментальнофонетичне дослідження англійського мовлення українців) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук: 10.02.04, 10.02.15. Київ, 2010. 32 с.

3. Валігура О. Р. Фонетична інтерференція в англійському мовленні українських білінгвів : монографія. Тернопіль : Підручники і посібники, 2008. 288

4. Жайворонок В.В. Символіка імені в контексті етнокультури // Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського Національного лінгвістичного університету. LINGUAPAX VIII: Мова, освіта, культура: наукові парадигми і сучасний світ. Філологія. Педагогіка. Психологія. 2001.– Вип. 5. Київ: Видавничий центр КНЛУ. С. 106–115.с.

4. Конопляста С. Ю. Логопсихологія : навч. посіб. Київ : Знання, 2010. 293 с.

5. Молотаева Н.В. Художній образ у дзеркалі міфу етносу: М. Лермонтов, Т. Шеченко.– Автореф. дис... доктора філол. наук. Київ.,2000.

6. Руда О. Г. Мовне питання як об'єкт маніпулятивних стратегій у сучасному українському політичному дискурсі : монографія. К., 2012. 232 с.

7. Трубіцина О. С. Мовні засоби реалізації сугестії в китаємовній масовій комунікації (на прикладі інтерв'ю Ху Цзіньтао іноземним ЗМІ). Східний світ. 2013. №2–3. С. 126–131.

8. Шкіцька І. Ю. Маніпулятивні тактики позитиву: лінгвістичний аспект : монографія. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. 440 с.

9. Levelt W J M. A History of Psycholinguistics : The preChomskyan era. Oxford : Oxford University Press, 2013. 672 p.

10. Jowett G.S. Propaganda and Persuasion. SAGE, 2012. 435 pp.

11. The Psycholinguistics of Bilingualism. Francois Grosjean and Ping Li (eds.) Oxford : Wiley-Blackwell, 2013. 248 p.

12. Cognitive Neuroscience of Natural Language Use. Cambridge University Press, 2015. 279 p.

Дослідження знань індивіда, їх класифікація та функціональний опис посідає центральне місце в парадигмі когнітивної науки. Адже когнітологія трактується як наука про накопичення, засвоєння та використання інформації. Така інформація розглядається нами як медіальна стадія формування знань, оскільки лише після її надходження, обробки та впорядкування утворюється предметна основа мислення людини – її знання. Основною диференційною ознакою знань та інформації є їх темпоральна характеристика: інформація завжди поточна, тоді як знання – це продукт, отриманий внаслідок минулих процесів.

Усі аспекти досліджуваної проблеми настільки різнобічні, що їх аналіз потребував би написання окремого посібника. Тому зупинимось на більш пріоритетних напрямках. Першим із них є дослідження першоджерел формування знань: об'єктивні у світі закономірності чи суб'єктивне відображення їх людиною.

Індивід виокремлює себе серед оточення, внаслідок порівняння зароджується Я– концепція особистості. Цей етап інтеріоризації нагадує

гуманістичні моделі "Я" особистості. Усе людське життя спрямоване на пошук істинного "Я", прагнення до самореалізації та актуалізації.

Слід зазначити про необхідність розмежування понять лінгвістичні та мовні знання. Мовні знання – це знання мови, наявні в індивіда (в розумінні Н.Хомського – мовна компетенція); лінгвістичні знання – це, насамперед, метазнання, які визначають компетентність індивіда в лінгвістичній науці.

Дослідження декларативних та процедурних знань видається дуже перспективним для процесу оволодіння іноземною мовою. Подальше вивчення того, в якому вигляді інформація краще інтерпретується й оформлюється в декларативне знання, дає поштовх для автоматизації дії (тобто прагматичного застосування конкретного факту) і дозволяє підвищити ефективність процесу навчання іноземної мови.

Суб'єктивність у сприйнятті, інтерпретації та розумінні об'єктів зумовлена наявністю енциклопедичних знань. При цьому справа власне не в знаннях, а в їхній кількості та якості. Дискусії про пріоритети функціональної значущості мовних та енциклопедичних знань нині дуже актуальні. Більшість науковців вважають недоцільним виділення будь-якого типу знань, а розглядають їх у постійній взаємодії. Проте на користь енциклопедичних знань вказують деякі факти. Так, наприклад, часто мовна неспроможність суб'єкта (перебування в країні, мовою якої він не володіє) не перешкоджає (щоправда, значно гальмує) розумінню в актах комунікації звичних ситуаціях. Інші класифікації знань пов'язані не з функціонуванням мовної системи, а з когнітивними процесами особистості – інтерпретацією та розумінням актуального дискурсу. До них належать спільні знання.

Спільне знання – це знання, яке властиве продуценту та інтерпретатору дискурсу в конкретному мовленнєвому акті, яке сформоване в цьому акті та для цього акту. Загальне знання – це знання, яке властиве комунікантам безвідносно до певного акту комунікації, воно виступає в якості сприятливого фону для досягнення мсти комунікації.

Основною тенденцією в дослідженні вивідного знання є зміщення акценту зі слова на вислів, із вислову на дискурс. Результати експериментальних досліджень свідчать, що індивіди не запам'ятовують поверхневі форми речень та їх глибинні синтаксичні структури.

Вивідне знання в його концепції ідентифікується з конструктивним процесом – побудовою ментальної моделі, структура якої відповідає дискурсивним подіям.

Для повноцінного розуміння речення необхідна активізація мовних знань, енциклопедичних знань, і на їх основі вивідного знання, внаслідок чого одержується когнітивна репрезентація тексту.

Дослідження структур та систем представлення знань, види їх взаємодії та механізми активізації в когнітивній обробці дискурсу є одним із провідних завдань когнітивної науки та психолінгвістики, зокрема. Адже вони є предметним фондом, базовою структурою, на основі яких когнітивні операції (в термінології Іван Дейка та В.Кінча (1988) – стратегії) дозволяють формувати модель ситуації дискурсу та його розуміння. До структур представлення знань належать фрейми, скрипти, сценарії, схеми; до систем представлення знань – пам'ять, ментальний лексикон, концептуальна система. Зупинимося на детальній диференціації та описі цих структур на основі принципів аналізу концептосистеми людини.

Концептуальна система людини складається з сукупності різних видів знань про дійсність, модельні світи (наукові, енциклопедичні, образні тощо), а також досвіду, емоційно-оцінного компоненту, психічних уявлень. Лише деяка частина концептуальної системи може бути вербалізована та відображена в ментальному лексиконі. Тому ототожнення концептуальної системи та ментального лексикону є неприйнятним, в основі їх співвідношення є зв'язок між цілим та його частиною.

Фрейм є компонентом концептосистеми і містить компоненти ментального лексикону, проте не обмежується останніми.

Комплексність структури фреймів зумовлена низкою чинників. По-перше, їх подвійною сутністю (мовною та позамовною), по-друге, диференціацією фреймів як структури представлення знань, основою для їх обробки та використання.

Численні міжфреймові зв'язки існують у межах концептуальної системи і визначаються її скануванням. У процесі когнітивної обробки дискурсу триває постійне формування фреймових структур концептуальної системи людини, таким чином можна говорити про володіння цими структурами статусом мовленнєвих операцій. Отже, фреймові структури представлення знань можуть розглядатися як продукт когнітивної діяльності суб'єкта і як процес.

Усе це дає підстави трактувати фрейми як психолінгвістичні одиниці когнітивного аналізу. Дослідження фреймів як структури обробки та використання ікань у мовленнєвій діяльності зумовлює проєкцію складових комунікативної ситуації на висвітлення певних фрагментів фрейму, його зв'язків у межах концептосистеми при затемненні інших. Фрейм відображає ситуацію у свідомості мовця в сукупності її характеристик, яка в свою чергу пов'язана з іншими позалінгвальними ситуаціями, що знаходяться у концептуальній системі у міжфреймових зв'язках.

Активізація фрейму залежить від завдань дослідника: моделювання фрейму певного інтеріоризованого об'єкта, поняття, цілої ситуації. При цьому концептуальна система людини не змінюється, дослідник лише висвітлює необхідні для розуміння фрагменти і зв'язки.

Концептосистема, ментальний лексикон, фрейми є динамічною, еволюціонуючою сутністю, що залежить від активізації процесів пізнання, результатом яких є створення нових терміналів, доповнення пропозитивних слотів, виникнення нових міжфреймових зв'язків, руйнування старих (гіпотеза нейропсихалінгвістики про руйнування новою інформацією сталих зв'язків нейронів та формування нових). Крім того, фреймові структури характеризуються не лише індивідуальною, а й соціальною природою. З

одного боку, репрезентації знань є власним здобутком суб'єкта, а з іншого боку, представники певної соціальної, етнічної групи оперують спільними та властивими лише для них фреймовими структурами.

Пам'ять як когнітивна система представлення знань людини про світ та про неї саму – одна з основних частин нашої свідомості, яка дає змогу зберігати та породжувати/відтворювати в актах мовленнєвомислительної діяльності попередні враження та знання, ментально та вербально ними оперувати, а також забезпечувати різні процеси перероблення інформації. Дослідження пам'яті необхідно проводити не лише з когнітивної перспективи, а й з фізіологічного та нейробіологічного погляду, оскільки неможливо створити адекватну теорію пам'яті без фізіологічної основи діяльності мозку. Парадигма когнітивної науки завдяки її міждисциплінарним зв'язкам досягла значних результатів у конструюванні теорії пам'яті на основі її біологічних та функціональних характеристик. Проаналізуємо основні аспекти цієї теорії.

Пам'ять – це форма психічного відображення дійсності, психічний процес, який полягає у відбитті, збереженні й відтворенні слідів минулого досвіду. Будь-який живий організм унаслідок взаємодії із зовнішнім середовищем отримує деякий досвід. І його подальші дії ґрунтуються на цьому досвіді.

Генетична пам'ять зберігає інформацію про анатомічну будову й уроджену поведінку людини. Вона зберігається в молекулах ДНК, при цьому в кожній клітині зберігається вся інформація, тому генетична пам'ять дуже стійка до ушкоджень. Імпринтинг – це проміжкова пам'ять між генетичною і прижиттєвою. Вона формується в ранній період розвитку організму. Імпринтинг полягає в миттєвому встановленні зв'язку між дитиною та об'єктом зовнішнього середовища. Прикладом імпринтингу може бути слідування за об'єктом, що рухається, (як, наприклад, у каченят), дотику до зовнішнього об'єкта тощо. Унаслідок установаження цих зв'язків відбувається довгострокове запам'ятовування. Підкріплення для запам'ятовування не

потрібно. Потім у житті буде краще запам'ятовуватися останнє, а тут перше. Максимально сильний імпринтинг буває у тварин, що швидко розвиваються, він же і формується раніше. А в тих, що повільно розвиваються, він настає пізніше.

Прижиттєва пам'ять – це сховище інформації, що її людина одержує від народження до самої смерті. Існує кілька поглядів на класифікацію видів прижиттєвої пам'яті. Класифікація за типом матеріалу, що запам'ятовується (рухова, емоційна, символічна). Оскільки це часто пов'язано з провідним аналізатором, деякі підвиди позначені через аналізатори (зорова, слухова, тактильна та ін.).

Види прижиттєвої пам'яті відповідають ступеням генетичного розвитку людини: від нижчої рухової до емоційної, образної і далі до вербальної як вищого виду пам'яті людини.

Моторна пам'ять розвивається дуже рано. Це – пам'ять на позу, на положення тіла. Вона існує в людини все життя. На її основі стає можливим такий процес, як автоматизація навичок. Роль моторної пам'яті добре простежується в такому виді мовленнєвої діяльності, як писання. Так, при написанні, наприклад, англійських слів (як відомо, англійський правопис характеризується складністю і часто не узгоджується з існуючими правилами) часто ми покладаємося на рух власної руки, не усвідомлюючи правила, яке лежить в основі написання певного слова. Емоційна пам'ять виявляється у відтворенні почуттєвого стану. Така пам'ять відтворюється з елементами ситуації чи реально думкою (візуально).

Словесна пам'ять характеризується точністю відтворення і великою залежністю від волі людини. При відтворенні ряду краще запам'ятовуються початкові й кінцеві елементи (слова). Якесь особливе слово може при відтворенні пересуватися до початку ряду. Якщо ж у середині дати супровідне виділення, то можуть бути сплески, тобто збільшення частоти запам'ятовування слова. Якщо ж запам'ятовується текст, то він скорочується,

"згортається", оскільки при запам'ятовуванні тексту включаються розумові операції, насамперед узагальнення.

Миттєва пам'ять – це периферійна пам'ять, що характеризується дуже коротким часом збереження інформації та великим обсягом. Вона активізується тому, що об'єкти, які впливають при сприйнятті на людину, змінюють стан її аналізаторів. Слід цього кліви залишається деяку мить (як правило, близько 2 с). І якщо інформація не переводиться в іншу форму, то слід губиться. Іконічна миттєва пам'ять – це зорова картина світу. Інерційність її кілька секунд.

Короткочасна пам'ять одержує інформацію з миттєвої пам'яті. Підкреслимо, що передається лише та інформація, на яку спрямована увага. Час утримання в пам'яті згідно з даними різних досліджень коливається від декількох секунд до декількох годин. Такий різнобій у цифрах зумовлений різними підходами до визначення короткочасної пам'яті та відмінними дослідницькими методиками. Аби затримати інформацію довше, треба її проговорювати, повторювати, тому що нова інформація негайно витісняє попередню.

Із проміжкової в довготривалу пам'ять інформація потрапляє через короткочасну. Довготривала пам'ять практично не обмежена ані обсягом, ані часом збереження. Аби краще зберегти інформацію, треба повторити її через 15–20 хв., потім через 8-9 годин і, нарешті, через 24 години. Найкращий час для запам'ятовування – з 8 до 12 ранку. Інформація в довготривалій пам'яті не зникає, лише ускладнюється доступ до неї.

Однією з основних проблем психологічних та психолінгвістичних досліджень є визначення одиниць запам'ятовування, оскільки проблема одиниць – одна з ключових для більшості гуманітарних наук. Оскільки сучасна лінгвістика розглядає мову як динамічну систему, природно припустити, що комунікативна компетенція містить знання елементів і правил оперування ними. Мова – багаторівнева система, тому на кожному рівні повинні бути свої елементи і свої правила. На фонетичному рівні

визначають функціонування двох баз у пам'яті – артикуляторної і перцептивної.

Ментальний лексикон – це система знань індивіда про слова та еквівалентні ним одиниці, яка виконує складні функції не лише із зазначеними мовними одиницями, а й також із структурами позалінгвального знання, що лежить у їх основі.

Концепт трактують як деяку базову когнітивну сутність, що дозволяє пов'язувати смисл із словом, як змістовну одиницю процесу концептуалізації, завдяки якому дійсність підбивається в когніції людини. Таким чином, основне відношення між ментальним лексиконом та концептуальною системою – це відношення взаємодоповнення.

Лекція 4

ПРОБЛЕМИ ДВОМОВНОСТІ І ПЕРЕКЛАДУ

Мета: формувати у студентів уявлення про проблеми двомовного перекладу з позицій психолінгвістики.

Професійна спрямованість: уміння здійснювати двомовний переклад зважаючи на національнокультурні особливості тексту перекладу.

План

1. Дослідження особливостей процесу оволодіння іноземною мовою
2. Психолінгвістичні аспекти перекладу
3. Поняття когнітивного стилю в психолінгвістиці
4. Психоенергетика інтерпретації і перекладу

Література:

1. Будний В., Ільницький М. Порівняльне літературознавство: Підручник. К., 2008.

2. Нахлік Є. Проблема письменницького бі(полі)лінгвізму. Сучасність. 1996. № 10.

3. Куліш П. Об отношении малороссийской словесности к общерусской (Эпилог к «Черной раде»). К.: Дніпро, 1989. Т. 2.

4. Куліш П. Примітка до байки «Гоголь і Ворона». Основа. 1861. №10.

5. Куліш П. Простонародность в украинской словесности. Твори: В 2-х т.К.: Дніпро, 1989. Т. 2.

6. Куліш П. Об отношении малороссийской словесности к общерусской (Эпилог к «Черной раде»). К.: Дніпро, 1989. Т. 2.

7. Потебня А. А. Язык и народность. К.: СИНТО, 1993.

8. Фізер І. Психолінгвістична теорія літератури Олександра Потебні (Метакритичне дослідження). К.: Видавничий Дім «КМ Academia», 1993.

9. Тетеріна О. Амбівалентність поглядів О. Потебні на переклад // Літературознавчі обрії. Праці молодих учених України. К., 2001.

10. Потебня О. Мова, національність. Денаціоналізація. Статті і фрагменти. Нью-Йорк, 1992.

Проблематика двомовності знаходиться у фокусі уваги лінгвістів, психологів, педагогів відповідно до динаміки когнітивних підходів до опису мовних явищ та мовленнєвих процесів. Тому значна кількість термінів із часом піддається новому трактуванню в світлі когнітивних концепцій.

Визначено чітку диференціацію понять "іноземна мова" та "друга мова". Із першою пов'язують процес оволодіння мовою у штучно створених навчальних ситуаціях під керівництвом фахівця, а друге – з природними ситуаціями спілкування з носіями цієї мови без цілеспрямованого навчання. Із розвитком когнітивної науки та перенесенням акценту з синтаксису на лексикон дослідники двомовності також основну увагу приділяють слову в контексті ситуації та дискурсу.

Останнім часом активізувались дослідження зв'язків мови та мислення. Із цією метою конструюються технології навчання іноземної мови, які, з одного боку, розвивають творче та професійне мислення майбутніх фахівців, а з іншого, призводять до підвищення ефективності процесу оволодіння

іноземною мовою. При цьому термін "технологія" трактується як більш широке поняття ніж "методика".

Якщо методика як система методів та прийомів спрямована на досягнення переважно навчальних цілей, то технологія передбачає досягнення сукупності цілей процес навчання іноземної мови: навчальної, виховної, розвивальної та пізнавальної. Слід зазначити, що поняття "методика навчання іноземної мови" все більше відсувається на другий план, оскільки пріоритет надається не певним технікам, а активній позиції та когнітивним можливостям суб'єкта, що навчається. Дослідницькі підходи до вивчення особливостей процесу оволодіння іноземною мовою характеризуються педагогічною спрямованістю, акцентом уваги на психологічній структурі цього процесу, а також на його кінцевих результатах.

Існують різні критерії для класифікації дослідницьких підходів і до процесу оволодіння іноземною мовою.

Підхід – це теорія, яка відображає певну модель чи наукову парадигму. Методи і техніки – це сукупність дій, які використовуються з метою оволодіння іноземною мовою. Техніки трактуються як складові процедури методів.

До визначених підходів належать: граматичний, прямий, когнітивний, ситуативний, афективно-гуманістичний, комунікативний підходи, аудіолінгвізм, а також підходи, засновані на розумінні та читанні.

Класифікація цих підходів ґрунтується на різних перспективах вивчення психологічної структури діяльності при оволодінні іноземною мовою. У світлі когнітивного підходу мова розглядається як керована когнітивна поведінка (на противагу аудіолінгвізму, який ґрунтувався на психології біхейвіоризму в термінах "стимул – реакція").

Афективно– гуманістичний підхід трактує оволодіння іноземною мовою як процес самореалізації та формування "я – концепції" особистості внаслідок інтеракції з іншими. Підхід, заснований на процесі розуміння,

розглядає оволодіння мовою через усвідомлення значення усіх мовних одиниць. Комунікативний підхід зосереджує увагу, насамперед, на процесі комунікації. Аналіз цих підходів свідчить про те, що вони відображують характерну для лінгвістичних теорій тенденцію перенесення уваги з синтаксису на лексикон, із методів навчання на когніцію активного суб'єкта навчання.

Контрастивний аналіз у контексті оволодіння іноземною мовою розглядає особливості взаємодії рідної та іноземної мови. Цей підхід ґрунтується на біхейвіористській теорії, з перспективи якої оволодіння мовою полягає у формуванні навичок через практику та підкріплення. З позиції цього підходу навичка трактується як механічний зв'язок між стимулом та реакцією. Оскільки навички рідної мови достатньо автоматизовані, вони впливають на формування навичок іноземної мови. Цей вплив може бути як позитивним, так і негативним (інтерференція). Тому основними положеннями контрастивного аналізу є:

- відмінність між мовами зумовлює різні особливості оволодіння рідною та іноземною мовами;

- навчанню іноземної мови повинен передувати контрастивний аналіз систем рідної та іноземної мов із метою виявлення фактів збігу та розбіжностей і запобігання інтерференції.

Із позиції стратегій процесу оволодіння іноземною мовою особливої значущості набувають такі аспекти:

- навчання трактується як активний і динамічний процес, протягом якого індивіди використовують різноманітну інформацію та стратегічні способи її обробки;

- мова розглядається як складне когнітивне вміння, що корелює і іншими вміннями зберігання та засвоєння інформації;

- навчання мові трактується як рух уперед від розуміння та активного маніпулювання інформацією до повної автоматизації користування мовою;

– поняття стратегій ґрунтується на теоретичних дослідженнях когнітивних процесів і має великий вплив на результати навчання іноземної мови.

Таким чином, стратегії трактуються як специфічні способи обробки інформації, які зумовлюють розуміння, засвоєння та збереження інформації в пам'яті. Трактування стратегій у контексті когнітивної обробки інформації призвело до класифікації стратегій на основі їх функцій:

– метакогнітивні стратегії, які містять проектування та конструювання процесу навчання, контроль за розумінням та продженням мовлення, самооцінку результатів;

– когнітивні стратегії, які безпосередньо пов'язані з вирішенням конкретних завдань та передбачають маніпулювання навчальними матеріалами;

– соціально-афективні стратегії передбачають процес взаємодії в процесі навчання, а також самоаналіз суб'єкта» результатів власної діяльності.

Психолінгвістика аналізує власне дискурсивну діяльність залишаючи осторонь механізм мови з його абстрактними й статичними структурами. Саме тому ця наука розглядає мову в динамічному аспекті, в її конкретному застосуванні – в мовленні. Серед головних об'єктів психолінгвістики є не лише функціонування мови, стилістика, риторика та викладання мови, а й практика перекладу. Останнім часом етнопсихолінгвістика як розділ психолінгвістики також зосереджується на перекладі, поєднуючи теоретичну спадщину таких мовознавчих галузей мовознавства, як теорія і практика перекладу, теорія мовної комунікації з психолінгвістичним аналізом.

Для психолінгвістики переклад становить одну з пріоритетних течій, адже проблеми білінгвізму та мозку, навчання другої або іноземної мови, перекладацька діяльність були під особливо пильним поглядом цієї науки протягом її півстолітньої історії. Переклад як процес когнітивної обробки

дискурсу має більш ускладнену структуру, оскільки в ньому задіяні дві мови, з активізацією всіх когнітивних процесів обробки інформації. Крім того, розуміння вихідного тексту (ВТ) є проміжковим етапом у процесі перекладу, воно лише готує ґрунт для наступної остаточної стадії перекладацького процесу – продукування одиниці перекладу. Така комплексність перекладацького процесу дає змогу аналізувати його не з перспективи результату, – як заміну однієї текстової форми на іншу із збереженням змісту, а зумовлює інший підхід – дослідження процесуальних аспектів перекладу, зокрема перекладацьких стратегій.

Конструювання моделей когнітивної обробки дискурсу, зокрема його розуміння було у фокусі уваги як психологів, так і лінгвістів. Ці моделі ґрунтувалися на структурних та стратегічних підходах до дослідження дискурсивної комунікації. З перспективи феноменології такого складного явища, як переклад та конструювання його когнітивної моделі, необхідно комплексно проаналізувати його структурні та процесуальні аспекти.

Переклад – це когнітивний процес, у якому активізуються мислительні операції інтерпретатора. Тому когнітивна модель перекладу базується на моделі мислення, яка існує в класичній психології. До такої моделі належать предметна основа, яка представлена сукупністю різних видів знань, та практично-дійовий фонд, який відображає всі когнітивні стратегії, активізовані певною діяльністю.

У ході інтерпретації схоплюється актуалізоване мовне значення в рамках миттєвої ситуації, тобто зміст висловлювання. Цей зміст доповнює, звужує чи змінює ментальні репрезентації перекладача. З іншого боку, висловлювання, внаслідок відображення в когніції перекладача здобуває більш розширений характер, оскільки доповнюється знаннями і досвідом самого інтерпретатора.

До основних механізмів перекладацької інтерпретації належать особливості конкретної мови, викладеної в оригіналі, мовна компетенція

перекладача, стратегічні вміння. Процес інтерпретації полягає у і висуванні й перевірці гіпотез щодо змісту всього висловлювання.

Протягом інтерпретації перекладач зіставляє сприйнятий об'єкт і рух із фоновою інформацією висловлювання, а також із своїми знаннями. У разі їх узгодження та збігу захоплюється зміст висловлювання, після чого відбувається його вербалізація мовою перекладу.

Крім того, цей процес супроводжується антиципацією наступних висловлювань. Чим досвідченіший перекладач, тим більше ймовірності її підтвердженні його гіпотез.

Когнітивна модель перекладу трактується нами як абстрактна логічна структура, яка описує перекладацький процес на основі аналогії з процесом мислення з метою пояснення особливостей його функціонування. Ця модель містить структурну основу та стратегічний фонд інтерпретатора.

Енциклопедичні знання інтерпретатора дають змогу перейти на рівень репрезентації ВТ та конструювання моделі ситуації, що закладена в тексті. Енциклопедичні знання та їх резервування розглядаються в науковому обігу як "фрейми", "схеми" тощо. Фреймові структури та їх активізація дають змогу інтерпретатору сприймати та розуміти текст ситуативно, оперувати когнітивними репрезентаціями ситуацій та прогнозувати зміст наступної порції інформації.

У контексті перекладу учасниками комунікації є автор ВТ, перекладач та реципієнт ПТ. Тому використання перекладацьких стратегій зумовлене пошуком, інформації про інтенції автора та адекватну їх передачу відповідно до інтенцій реципієнта. Крім цього, гнучкий характер стратегій, забезпечує збереження комунікативного ефекту ВТ у ПТ в умовах локальних контекстуальних обмежень інтерпретатора, які полягають у відсутності абсолютних, а наявності лише варіантних або часткових еквівалентів для переважної більшості українських та англійських мовних одиниць.

Оскільки переклад – це предметна, цілеспрямована, опосередкована діяльності інтерпретатора, перекладацькому процесу властиві такі ж способи дій, що реалізуються у вигляді стратегій.

Переклад – це когнітивна трансформація моделі ситуації вихідного тексту (ВТ) у текст перекладу (ПТ) на основі знань інтерпретатора та реалізації перекладацьких стратегій.

Термін "когнітивний стиль" (КС) належить до психоаналітичної традиції вивчення мозку людини. КС – це характеристика способу пізнавальної діяльності, особистісні фактори регуляції пізнання, стиль розуміння визначається як "відносно стабільне сполучення особистісних інваріантів у конкретного індивіда". У цілому, це підхід до вирішення проблеми, який характеризує поведінку індивіда в різноманітних реальних ситуаціях і залежить від його інтелектуального рівня; формально – динамічні характеристики інтелектуальної діяльності, не пов'язані із змістовними (результативними) аспектами роботи інтелекту.

Логічно припустити, що перекладачеві, як і будь-якому автору чи читачеві притаманний власний спосіб перекладу тексту мовиоригіналу. Тому продуктивність перекладацького процесу залежить від особистісних якостей самого інтерпретатора, тобто від його когнітивного стилю. КС перекладача трактується нами як характеристика способу його пізнавальної діяльності, що виявляється у виборі методів перекладу і його якості. Основою КС перекладача є його знання. До знань, які необхідні в перекладацькому процесі, належать знання мовного та енциклопедичного характеру. Мовні знання містять знання індивіда про семантичні, граматичні, прагматичні особливості мови ВТ та мови ПТ. До енциклопедичних знань перекладача належать знання про світ, інакше кажучи, це – емпіричні знання. Емпіричні знання перекладача відіграють неабияку роль у процесі інтерпретації ВТ. Сукупність активованих мовних та емпіричних знань становлять основу для вивідного знання перекладача. Останнє виводить інтерпретатора на якісно новий рівень у перекладі, який пов'язаний із розумінням. Таким чином,

варіативність КС перекладачів зумовлена різнобічністю їхніх знань, які лежать в основі перших. КС досвідченого перекладача передбачає вміння формувати вивідне знання, яке за своєю сутністю збігається з повноцінним розумінням ВТ. Самі внаслідок наявності варіації КС перекладачі віддають перевагу різним методам інтерпретації ВТ.

КС визначається фокусуванням уваги одних перекладачів ш процесі інтерпретації, а інших – на процесі розуміння. Породження тексту перекладу відразу після інтерпретації веде до домінуванні когнітивного перекладу, що схожий на дослівний (буквальний) переклад і передає емпіричні дані дискурсу. Він має об'єктивний характер й оперує однозначністю, нейтральний забарвленням лексичного складу й відносною незалежністю від контексту.

Когнітивний переклад іноді трактується як передперекладацька стадія, яка значно різниться за своєю якістю від остаточної версії. Слід зазначити, що для перекладу науково-технічної літератури такий метод цілком прийнятний. Оскільки, якщо в першу чергу для таких текстів характерна інформативність та високі термінологічність, то в перекладі акцент робиться на однозначних еквівалентах і нейтральній писемній літературній нормі мови перекладі

У процесі перекладу інтерпретатор завжди керується принципами, які зафіксовані в його/її мозку. Тому визначення КС перекладачів можна визначити через порівняльний аналіз методів, які вони використовують у процесі перекладу. Результати нашого дослідження виявили три типи КС, що дозволили визначити основні типи перекладачів:

- 1) асоціативно-художній;
- 2) асоціативно-логічний
- 3) поняттєво-логічний.

Ці типи відповідають трьом різним типам ментальності людини: синтетико– індуктивний, аналітико-синтетичний і аналітико-дедуктивний. Очевидно, що проміжковий, аналітикосинтетичний тип, свідчить про

збалансованість власного стилю перекладача незалежно від жанру перекладного тексту.

КС задає власний "почерк" перекладача, який згодом відшліфовується та підсилюється. Дослідження когнітивного стилю перекладача видається досить перспективним у контексті підготовки майбутніх фахівців з перекладу.

Розвинене мислення образами свідчить про артистичний/художній тип КС перекладача. Проте це не означає, що такий людині не під силу справитись із технічним, науковим текстом: аби стати перекладачем науково-технічної літератури не обов'язково бути спеціалістом у тій чи іншій галузі науки. Однак життя свідчить, що це правило систематично не діє в протилежному напрямку: аби стати перекладачем художньої прози або поезії, потрібно мати таланти творця, висловлюючись у наших термінах, яскравий асоціативно-художній КС.

Ще однією версією перекладу виступає комунікативний переклад. Фактично, він є когнітивним (семантичним) перекладом у плані збереження форми, структури та лексичної наповненості ВТ доти, доки не відбувається зміна перспективи: комунікативний переклад характеризується зміщенням акценту на кінцевого отримувача (читача) інформації.

Виявлення когнітивного, семантичного та комунікативного методів у континуумі перекладача робить доцільним їх застосування у будь-якому жанровому діапазоні текстів. Дослідження комунікації "мовець – перекладач – адресат" свідчить про необхідність залучення методологічних апаратів психолінгвістики, когнітивної та комунікативної лінгвістики, теорії мовної комунікації, оскільки перекладач, однаково як і мовець/автор, має справу з інформацією, яку потрібно передати належним чином для її максимально повного розуміння адресатом. Сучасна теорія перекладу оперує значною кількістю методів, спрямованих на досягнення окремих цілей.

Лекція 5

РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ В ОНТОГЕНЕЗІ

Мета: формувати у студентів уявлення про особливості розвитку мовлення в онтогенезі, періоди мовного становлення особистості.

Професійна спрямованість: уміння здійснювати порівняльний аналіз мовленнєвого розвитку дитини у різні вікові періоди.

План:

1. Періодизація мовленнєвого розвитку.
2. Умови успішного мовленнєвого розвитку дитини.
3. Дизонтогенез мовлення. Причини порушень мовленнєвого розвитку в дітей.
4. Види мовленнєвих порушень.

Література:

Основна:

1. Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика : теорія і методика навчання дітей рідної мови в дошкільних навчальних закладах. Вид. 2-ге, допов. Київ : Слово, 2011. 704 с.
2. Засекіна Л.В., Засекін С.В. Психолінгвістична діагностика: навч. посіб. Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. 188 с.
3. Калмикова Л. О. Психологія мовлення і психолінгвістика: навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. Переяслав-Хмельницький: Переяслав-Хмельницький пед. ін-т, 2008. 325 с.
4. Куранова С. І. Основи психолінгвістики: навч. посіб. Київ : ВЦ «Академія», 2012. 208 с.
5. Лепетченко М. В. Логопедія. Дизартрія : навчально-методичний посібник. Дніпро, 2015. 36 с.
6. Логопедія : підручник. 2-е видання / За ред. М. К. Шеремет. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2013. 672 с.

Додаткова:

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник. Київ : ВЦ «Академія», 2009. 376 с.

2. Бацевич Ф. С. Філософія мови: Історія лінгвофілософських учень : підручник. Київ : ВЦ «Академія», 2011. 240 с.

3. Брушневська І. Закономірності розвитку дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення. Педагогічний часопис Волині. 2016. С. 70–75.

4. Горбунова Н. Сучасні наукові підходи до розвитку словника дітей дошкільного віку. Гуманітарні науки. 2012. № 2. С. 46–52.

5. Кирста Н. Р. Формування лексичної компетенції старших дошкільників засобами поетичних творів українських письменників. Педагогічний дискурс. 2012. Вип. 13. С. 137–142.

6. Молчанов Д. Сучасні можливості ранньої діагностики та корекції порушень мовлення у дітей або Навіщо немовляті консультація логопеда? Здоров'я України. 2012. С. 59.

7. Паласевич І. Л. Організаційно-педагогічні умови мовленнєвого розвитку дітей середнього дошкільного віку. Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Педагогічні науки. Вип. 35. 2017. С. 250–258

8. Тищенко В. В. Загальний недорозвиток мовлення: перспективи подальших досліджень Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка / За ред. О. В. Гаврилова, В. І. Співака. Вип. XXIII в трьох частинах, частина 2. Серія: соціально-педагогічна. Кам'янець-Подільський: Медобори. 2013. С.260–268

9. Тищенко В. В. До проблеми психолінгвістичного аналізу мовленнєвої діяльності дітей з церебральним паралічем. Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіки та психологія. 2014. Вип. 27. С. 17–20.

Мовленнєва функція відіграє важливу роль у психічному розвитку дитини, в процесі якого відбувається становлення пізнавальної діяльності, формуються здібності до понятійного мислення. Повноцінне мовленнєве

спілкування є необхідною умовою здійснення нормальних соціальних людських контактів, а це, в свою чергу, розширює уявлення дитини про навколишній світ. Оволодіння дитиною мовленням певною мірою регулює її поведінку, допомагає спланувати адекватну участь у різних формах колективної діяльності.

Підготовчий період

Дитина з'являється на світ і свою появу оголошує криком. Крик – перша голосова реакція дитини. І крик, і плач дитини активізують діяльність артикуляційного, голосового, дихального відділів мовленнєвого апарату. Тому якщо в розділі «анамнестичні дані» зазначено, що дитина народилася в асфіксії і відразу не закричала, то ця інформація вже може бути важливим діагностичним симптомом для логопеда.

Переддошкільний період

У цей період розширюється обсяг лепетних слів, що використовує дитина. Переддошкільний період характеризується підвищеною увагою дитини до дорослих, що оточують її, посилюється її мовленнєва активність. Слова, що використовує дитина, багатозначні: одночасно тим самим лепетним словом вона позначає кілька понять: «бах» – впав, лежить, спіткнувся; «дай» – віддай, принеси, подай; «биби» – іде, катається, машина, літак, велосипед.

Дошкільний період

Цей період характеризується найінтенсивнішим мовленнєвим розвитком дітей. Нерідко спостерігається якісний стрибок у розширенні словникового запасу. Дитина починає активно використовувати всі частини мовлення, поступово формуються навички словотворення.

Шкільний період

Упродовж цього періоду триває удосконалення зв'язного мовлення. Діти усвідомлено засвоюють граматичні правила оформлення вільних висловлювань, повністю оволодівають звуковим аналізом і синтезом, формується писемне мовлення.

Отже, розвиток дитячого мовлення – це складний і різнобічний процес. Діти не відразу оволодівають лексико-граматичним складом, словозміною, звуковимовою і складовою структурою. Одні мовленнєві групи засвоюються раніше, інші – значно пізніше. Тому на різних стадіях розвитку дитячого мовлення одні елементи мови виявляються вже повністю засвоєними, а інші – лише частково. Засвоєння фонетики тісно пов'язане із загальним поступальним процесом формування лексико-граматичного складу української мови.

Дитина не може розвинути навички формування мовлення, слухання, розуміння й запам'ятовування з різних причин:

- дитина недостатньо чує живе мовлення в повсякденні. Чим більше дитина занурена в мовне середовище, тим швидше вона розвиває мовленнєві навички;
- деякі діти відчують труднощі тільки стосовно розвитку мовлення, у той час як інші сфери психіки в них розвиваються нормально;
- причини розладу експресивного мовлення до кінця не з'ясовані. Але іноді такий розлад пов'язаний із затримкою розвитку;
- розлад рецептивного мовлення може бути викликаний генетичними відхиленнями;
- змішані мовленнєві розлади можуть спричинитися черепно-мозковими травмами;
- мовленнєві розлади можуть виникати в дітей із затримкою розвитку, розладами аутистичного спектру та проблемами зі слухом;
- такий мовленнєвий розлад, як афазія (порушення вже сформованого мовлення), може виникати внаслідок ураження центральної нервової системи.

При порушеннях розвитку мовлення діти, які не накопичивши необхідного набору словозмінної елементів (в даному випадку флексій) і не навчившись пересувати слово по словоизменительной шкалою, як це спостерігається в нормі, передчасно звертаються до відтворення найбільш

відокремленого морфологічного елемента - привід. Вони довго не помічають, що привід і флексія пов'язані відносинами симультанності і що їх поєднання являє собою певну єдність. Флексія і привід виступають для дитини в сприйманому їм словесному матеріалі в якості змінних елементів, які варіюються в різних комбінаціях з лексичної основою і тому не сприймаються дітьми, що можна уявити в схематичному вигляді: дитина чує: дитина відтворює:

Сьогодні логопеди користуються двома основними класифікаціями мовленнєвих порушень у пацієнтів:

1. Клініко-педагогічна класифікація. Тут застосовується деталізація порушень. При цьому фахівець використовує перехід від загального до конкретного. В основі цієї класифікації знаходяться етіопатогенетичні критерії, поєднані із психолого-лінгвістичними. У клініко-педагогічній класифікації мовленнєвих порушень виділяють кілька різновидів патології. Сюди прийнято відносити порушення вимови чи письма.

2. Психолого-педагогічна класифікація. Тут, навпаки, порушення групуються від часткового до загального. При цьому враховується сукупність різних психологічних та лінгвістичних критеріїв. Ця класифікація виділяє прояви розладу у різних варіаціях неправильного розвитку. Відповідно до психолого-педагогічної класифікації, будь-які мовленнєві розлади поділяються на зміну засобів спілкування та порушення у використанні засобів комунікації.

До появи патології можуть призвести такі фактори:

1. Порушення внутрішньоутробного розвитку внаслідок тяжкого токсикозу, інтоксикації, різних захворювань жінки, резус-конфлікту матері та плода. Особливо небезпечним вважається період із 4 тижнів по 4 місяці вагітності. Саме на цьому етапі відбувається формування мовного апарату та при впливі несприятливих факторів можуть з'явитися різні патології (роздвоєна губа, ущелина піднебіння тощо). Якщо ж загрозові фактори

з'являться на останніх термінах вагітності, – може статися затримка у розвитку, що також негативно позначиться на вимові.

2. Асфіксія або інші пологові травми, які можуть спровокувати крововилив у головному мозку.

3. Перенесення деяких захворювань у дитинстві. Вони можуть спровокувати уповільнення розвитку головного мозку.

4. Спадковість. Вплив цього фактора можливий лише за наявності інших критеріїв розвитку порушення.

5. Неприятливі чинники соціального середовища. Сюди відносять несприятливу обстановку у ньому, глухоту чи порушення мовлення у батьків, психотравматичні ситуації тощо.

Існують наступні види порушення усного мовлення:

1. Дисфонія. Це патологія, при якій мовлення повністю відсутнє або є сильно порушено через незворотні зміни у будові або функціонуванні голосового апарату. У цьому випадку голос може бути відсутнім або змінюється його тембр, сила та інші параметри. Порушення пов'язані з органічним чи функціональним ураженням голосового апарату. Вони можуть з'явитися у людини у віці.

2. Брадилалія. Це уповільнення вимови патологічного характеру. Розвивається воно у ситуації, коли процес гальмування більш виражений, ніж збудження. У пацієнта мовлення стає занадто сповільненим та нечітким, він розтягує слова при вимові.

3. Тахілалія. Дане порушення, навпаки, пов'язане із патологічним прискоренням мови. При цьому граматична, фонетична та лексична сторони залишаються незмінними. Якщо людина часто робить паузи чи затримки, патологію називають полтерном.

4. Заїкання (логоневроз). Це патологія, при якій відбувається порушення ритму і темпу мовлення через судомне скорочення м'язів мовного апарату. Заїкання також ділять на функціональне та органічне.

Найчастіше його розвиток пов'язують із критичними періодами у розвитку дитини.

5. Діслалія. Дане порушення пов'язане з некоректною вимовою звуків на тлі нормального слуху та іннервації мовного апарату. Симптомом патології є спотворення звуків чи зміна їх послідовності. Причина розвитку – неправильне формування апарату артикуляції або порушення артикуляційних позицій внаслідок дефекту апарату артикуляції. Окрім цього, фахівці виділяють ще й психолінгвістичний аспект дислалії. Він пов'язаний із порушенням сприйняття звуків. Такий тип розладу може сформуватися у віці.

6. Ринопалія. Це патологія, що супроводжується зміною тембру голосу через анатомічне пошкодження мовного апарату. У результаті відбувається резонанс, а мовлення виходить гугнявим, стає невиразним та монотонним. До ринопалії також відносять вроджене розщеплення піднебіння, у якому також спостерігається це порушення.

7. Дизартрія. Пов'язана з мінімальною іннервацією мовного апарату чи ураженням центральної нервової системи. Дизартрія часто зустрічається у пацієнтів із ДЦП. У дорослому віці може виникнути при інфекційному ураженні мозку.

8. Алалія. Патологія пов'язана з недостатнім розвитком або повною відсутністю мовлення. Причиною стає органічне ураження певних зон у головному мозку. Розлад формується ще на етапі внутрішньоутробного розвитку або у дитинстві. Такий дефект відносять до найскладніших, тому що мовна система не формується зовсім.

9. Афазія. Порушення пов'язані з втратою можливості використовувати засоби мовлення. Причиною такого стану можуть стати інфекційне ураження нервової системи або перенесена ЧМТ.

Лекція 6

ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНА СТРУКТУРА ПРОЦЕСУ ПИСЬМА

Мета: Сформувати у студентів уявлення про письмо як вид психічної діяльності,

Професійна спрямованість: уміння визначати особливості розвитку письма та його психологічні компоненти

План:

1. Відмінність між усним і писемним мовленням.
2. Психологічні особливості процесу письма.
3. Психофізіологічний зміст процесу письма (операції письма).
4. Передумови формування навичок письма.

Література:

Основна:

1. Домрачева І. Р., Аксьонова І. О. Основи мовленнєвої діяльності: навч. посіб. Вінниця, 2018 . 101 с.
2. Засекіна Л. В., Пастрик Т. В. Основи психології та міжособове спілкування: навч. посіб. 2-е вид. Київ, 2018. 216 с.
3. Кайдалова Л. Г., Пляка Л. В. Психологія спілкування : навч. посіб. Харків, 2011. 132 с.
4. Куранова С. І. Основи психолінгвістики : навч. посіб. Київ, 2012. 208 с.
5. Тарасун В. В. Писемне мовлення: запобігання і корекція порушень : науково-методичний посібник. Київ : «МП Леся», 2007. 151 с.

Додаткова:

1. Конопляста С. Ю. Логопсихологія : навч. посіб. Київ : Знання, 2010. 293 с.
2. Медведєва М. А. Нові прийоми формування фонетично грамотного письма в учнів з тяжкими порушеннями мовлення. Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови. 2013. Вип. 4(2). С. 238–248.
3. Особливі діти в умовах загальноосвітньої школи (досвід закладів освіти Дніпровського району м. Києва) : практично-методичний посібник / упоряд. Н. А. Сидоренко Київ : РНМЦ Дніпровського району, 2015. 64 с.

4. Чехлай Н.В. Заняття з дітьми, які мають писемні порушення мовлення. Логопед. 2018. № 10

Мова і писемність – це дві різні знакові системи; друга існує винятково з метою представлення першої.

1. Письмова мова є постійною, у той час як усне мовлення – минуше, мінливе.

2. Письмова мова є незалежною від дискурсивної ситуації, у той час як усне мовлення – залежне. Фізична наявність написаного тексту не залежить від присутності автора або слухача, у той час як для усного виступу (щонайменше, перед магнітофоном) необхідна присутність і мовця, і слухача.

3. Як правило людина, яка пише, може не квапитися при підготовці свого тексту під час відсутності читача, у той час як мовець часто повинен створювати текст свого виступу у момент говоріння, у присутності слухача.

4. Звичайно читач може не квапитися, інтерпретуючи написаний текст під час відсутності автора, у той час як слухач, як правило, повинен інтерпретувати його відразу, у присутності мовця.

5. За своєю природою письмова мова, звичайно, є монологічною, а усне мовлення – діалогічним. Отже, часто письмова мова залишає менше можливостей для автора пояснити надалі свої наміри або навіть визначити, чи були зрозумілими його ідеї, а також менше можливостей для читача довідатися про прагнення автора.

6. Оскільки написаний текст завжди можна перечитати знову, у той час як текст усної мови зникає відразу ж після промови, письмова мова зменшує необхідність запам'ятовування, а усне мовлення часто створює велику різноманітність технік і правил для запам'ятовування.

7. У зв'язку з тим, що у розпорядженні автора і читача є більше часу, письмова мова дозволяє використання більш складних, ніж в усному мовленні, граматичних конструкцій, а також побудову абстрактних концепцій і наведення доводів.

8. Завдяки інтонації, тембру голосу і подібним засобам, усне мовлення дозволяє висловити більше нюансів емоційного тону, ніж писемність, у якій існує менше інструментів висловлювання такого типу.

9. Перебуваючи на відстані від дискурсивної ситуації, письмова мова дозволяє більше відсторонення і об'єктивності, ніж усне мовлення.

10. Письмова мова забезпечує авторові більше волі в міркуваннях, незалежно від свого соціального оточення, заохочуючи оригінальність, у той час як усне мовлення схильне до того, щоб бути більш традиційним і загальноприйнятим.

11. Для письмової мови характерним є більш високий ступінь фіксації норм і шаблонів (наприклад, через письмові закони), у той час як усне мовлення часто є більш гнучким.

12. Письмова мова зменшує необхідність багатослівності і повторів у порівнянні з усним мовленням.

Ці та інші відмінності не є абсолютними. У різних написаних текстах міститься різна кількість особливостей усного мовлення, і навпаки. Письмове та усне мовлення багато в чому відрізняються. Однак у деяких випадках письмо є більш близьким до усного мовлення, і навпаки.

Письмова мова, як правило, відрізняється постійністю. Тексти у письмовій формі звичайно не змінюють після того, як вони були надруковані/написані.

Усне мовлення, як правило, дещо нестійке доти, доки воно не записане. Мовець може виправляти себе і міняти свої висловлення у ході мовлення.

- Записаний текст може передавати інформацію через час і простір доти, доки така мова і система писемності зрозумілі оточуючим.

Усне мовлення звичайно використовується для негайного обміну інформацією.

- Письмова мова відрізняється більшою складністю і заплутаністю, ніж усне мовлення, оскільки в ній використовуються більш довгі речення і безліч підрядних речень. Крім того, в усному мовленні немає еквівалента для

зовнішньої форми письма і пунктуації. Однак деякі форми письмової мови, такі як миттєві повідомлення та e-mail є більш близькими до усного мовлення.

Усне мовлення має схильність до повторень, неповних речень, виправлень і пауз. Виключення складають офіційні виступи та інші заплановані форми усного мовлення, як наприклад, повідомлення новин, сценарії до спектаклів і фільмів.

Усне мовлення, як правило, це динамічний обмін інформацією між двома або більш людьми. Ситуація та загальні знання відіграють, у цьому випадку, головну роль, тому багато чого може побічно матися на увазі або залишитися невисловленим.

- Автори письмових текстів можуть скористатися пунктуацією, заголовками, зовнішньою формою, кольором та іншими графічними ефектами, які недоступні в усному мовленні.

В усному мовленні може використовуватися інтервал, тон, гучність і тембр для емоційного контексту.

- Матеріал у письмовій формі можна прочитати повторно і ретельно проаналізувати, а також зробити позначки на поверхні. Усне мовлення може використовуватися у такий спосіб лише в записаному вигляді.

- Деякі граматичні конструкції використовуються лише в письмовій формі, так само як і деяка лексика (наприклад, складні хімічні і юридичні терміни).

Частина лексики використовується здебільшого або винятково в усному мовленні, як наприклад сленгові вирази.

У психології мови письмо як форма письмової мови розглядається як складний психічний процес, який в усіх психологічних класифікаціях зазвичай включається в мову (мовну діяльність), що має різні види і форми.

Психологічна структура письма достатньо складна. Першим і основним компонентом процесу письма є звуковий аналіз слова, що передбачає вміння виділяти окремі звуки з звучного слова і перетворювати їх в стійкі фонемі.

Другим компонентом, що входить в процес письма, є операція співвіднесення кожного виділеного з слова звуку з відповідної йому буквою.

Психологічний рівень включає ряд «ланок», відповідних інтелектуальним, речемислительним діям, за допомогою яких реалізується письмова діяльність. До них відносяться:

- виникнення наміру, мотиву до письмової мови;
- створення задуму (про що писати?);
- створення на його основі загального змісту (що писати?), визначення змісту письмовій мовленню;
- регуляція діяльності та здійснення контролю за виконуваними діями.

Психофізіологічний (або сенсомоторний) рівень складається з двох підрівнів - сенсо-акустико-моторного і оптико-моторного.

Сенсо-акустико-моторний підрівень складається з ланок, що забезпечують «технічну» реалізацію процесу письма: - забезпечує процес звукорозрізнення.

Він створює засади для операцій акустичного і кінестетичного аналізу звуків, аналізу слова, для вміння виділяти стійкі фонемі і артикулем ці процеси, в свою чергу, забезпечуються механізмом слухоречевої пам'яті.

На оптико-моторному підрівні відбуваються складні процеси перешифровки з одного коду мови на іншу:

- зі звуку на букву;
- з букви на комплекс тонких рухів руки, тобто в моторне предметне дію, відповідне написання кожної окремої літери.

Мозгова організація діяльності письма досить складна. Складна багаторівнева структура процесу письма забезпечується діяльністю ряду аналізаторів, що відповідають за психофізіологічну основу письма, – відповідними функціями акустичного, оптичного, кінестетичного, кінетичного, пропріоцептійного, просторового аналізаторів та інших систем аналізаторів. Звуковий аналіз забезпечується спільною роботою акустичного і кінестетичного аналізаторів. Перешифровка звуків у літери відбувається за

допомогою роботи акустичного, кінестетичного і оптичного аналізаторів. Правильне написання букви обумовлено спільною роботою оптичного, просторового і рухового аналізаторів, що забезпечують тонкі рухи руки, і т. д. Природно, що такий складний процес вимагає спільної роботи не одного, а ряду ділянок мозку.

За даними спеціальних нейрофізіологічних та нейропсихологічних досліджень, психологічний рівень реалізується за рахунок роботи лобових відділів мозку - передньо-, задньо-і медіо-базальних відділів лобної області великих півкуль кори головного мозку. Психофізіологічний рівень забезпечується спільною роботою заднелобних, нижнетеменнової, скроневих, задневісочних, переднезатилочних відділів (т. н. Зона ГРО).

У функціональну систему, що забезпечує нормальний процес письма, входять різні ділянки кори лівої півкулі кори головного мозку і різні системи аналізаторів (акустична, оптична, моторна та ін.), причому кожна з них забезпечує нормальне протікання лише одного-якої ланки в структурі письма, а всі разом - оптимальні умови для здійснення складного цілісного акту письма.

З психологічної точки зору, письмо є складним психічним процесом, що включає в свою структуру як вербальні, так і невербальні форми психічної діяльності - увага, зорове, акустичне та просторове сприйняття, тонку моторику руки, предметні дії і ін. Тому його розлад носить системний характер, тобто письмо порушується як цілісна система, цілісний психічний процес.

Основними характеристиками письмової діяльності є наступні:

- письмо являє собою усвідомлений і довільний процес;
- одиницею його є монологічне висловлювання;
- це завжди контекстна мова на відміну від усного мовлення, яка є в тій чи іншій мірі ситуативною.

Контекстність діяльності письма припускає, що пишучий здійснює цю діяльність довільно, сам активізує і контролює її, створює письмовий текст самостійно, використовуючи метод «перебору» мовних засобів;

У сучасній психолінгвістической літературі прийнято розрізнення «зовнішнього» і «внутрішнього» контекстів письмового тексту. Перший визначається впливом всього прочитаного тексту, а другий залежить від читання абзацу, пропозиції.

У момент формування письмо як специфічна психічна дія є складним багатогранним процесом, яка включає такі компоненти, що становлять функціональну систему письма (О.Р.Лурія):

- процеси переробки слухомовленнєвої інформації (звуковий аналіз почутого, слухомовленнєва пам'ять);
- диференціація звуків на основі кінстетичної інформації;
- актуалізація зорових образів букв;
- розташування елементів у букві, рядка у просторі;
- моторне (кінетичне) програмування графічних рухів
- планування, реалізація та контроль акту письма, що підлягає запису, повинно бути розчленованим на слова.

Процес письма являє собою складну свідому діяльність, яка включає в себе комплекс таких операцій, як:

- мотив і внутрішнє програмування писемного висловлювання;
- конструювання, запам'ятовування і послідовний аналіз і синтез структури фрази, яка підлягає запису;
- фонематичний аналіз та синтез слів;
- співвіднесення фонем з графемами;
- відтворення графем.

Письмо є складною за структурою формою мовленнєвої діяльності, що вимагає залучення великої кількості операцій та залучення різних мозкових областей, кожна з яких робить свій специфічний внесок. Несформованість будь-якої з розглянутих вище функцій може викликати порушення процесу

оволодіння письмом, дисграфію. Опанування процесом письма можливо лише за умови досягнення дитиною високого рівня фізичного, психічного, мовленнєвого та інтелектуального розвитку.

Лекція 7

КОМУНІКАТИВНИЙ АКТ. ЗАКОНИ УСПІШНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Мета: Сформувати у студентів уявлення про складники комунікативного акту.

Професійна спрямованість: вміння визначати типи дискурсу та володіти законами успішної комунікації

План:

1. Загальна характеристика складників комунікативного акту.
2. Комунікативна ситуація і дискурс. Типи дискурсу.
3. Закони успішної комунікації

Література:

Основна:

1. Бацевич Ф. С. Нариси з лінгвістичної прагматики : монографія. Львів : ПАІС, 2010. 336 с.
2. Косенко Ю. В. Основи теорії мовної комунікації : навч. посіб. Суми : Сумський державний університет, 2011. 187 с.
3. Мак-Квейл Д. Теорія масової комунікації. Львів : Літопис, 2010. 537 с.
4. Манакін В. М. Мова і міжкультурна комунікація : навч. посіб. Київ : Академія, 2012. 288 с.

Додаткова:

1. Балабан О. О. Дискурс-теорії і дискурс-аналіз: історія та перспективи. Актуальні проблеми іноземної філології. 2010. Вип. 5. С. 13–21.
2. Беляєва О. М. Мовленнєва комунікація: структура, види, форми, перешкоди. Світ медицини та біології. 2016. № 1(55). С. 187–193.
3. Гончарук Н. М. Психологічний аналіз комунікативного акту та його логічно-змістової структури. Проблеми сучасної психології : збірник

наукових праць КПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. 2014. Випуск 23. С. 124–137.

4. Гнатик Л. М. Комунікація: походження, типологія, функції. Науковий вісник НЛТУ України : збірник науково-технічних праць. 2011. Вип. 21.10. С. 344–353.

5. Кліш П. А., Хом'як А. П. Комунікативний акт як структурна одиниця спілкування. Педагогічний пошук. 2014. №4 (84). С. 9–11.

6. Пасенчук Н. В. Поняття дискурсу як комунікативної події та текстової категорії. *Science and Education a New Dimension. Philology*. V(33), Issue: 123, 2017. С. 52–55.

Як будь-який процес, мовна комунікація піддається членуванню. З огляду на те що найтиповішою формою вербальної комунікації є процес взаємодії двох або більше комунікантів (адресанта (A1) та адресата (A2)), функціонально цілісним її фрагментом, який охоплює обмін мовленнєвими діями A1 та A2, здійснюваними ними на перетині осей простору та часу (у певному місці та в певний час), вважають комунікативний акт (КА).

Отже, комунікативний процес як найзагальніше поняття теорії мовної комунікації актуалізується у вигляді комунікативного акту.

Комунікативний акт – концептуально та структурно організований обмін комунікативною діяльністю мовцями в межах вербального контакту, в якій предметно-знаковим носієм є дискурс, що опирається на певну ситуацію.

КА має два «плани», або складові: дискурс та ситуацію. Дискурс виражає вербалізовану мовленнєво-мисленнєву діяльність комунікантів у межах вербального контакту, пов'язану з пізнанням, осмисленням і презентацією світу мовцем (адресантом) та осмисленням його мовної картини світу слухачем (адресатом). Інакше кажучи, дискурс — це мовлення як цілеспрямована соціальна дія, компонент, який бере участь у взаємодії людей та механізмах їхньої свідомості. Ситуація – фрагмент об'єктивно існуючої реальності, частиною якої може бути і вербальна дія.

Конситуація (екстралінгвістичний компонент КА). Це об'єктивно існуюча, власне екстралінгвістична ситуація спілкування; умови спілкування та його учасники.

Отже, конситуація охоплює такі складники:

1. кількість комунікантів. Мінімальна кількість комунікантів — двоє, у цьому випадку формою їхньої вербальної взаємодії буде діалог, якщо їх більше ніж двоє – полілог;

2. хронотоп (часопростір), тобто єдність часових та просторових параметрів, те, що відбувається на перетині осей часу й місця (в певний час у певному місці). Розуміння цього поняття в різних наукових галузях має свою специфіку.

Хронотоп – це єдність часових та просторових характеристик, спрямована на вираження певного смислу. Вхід до сфери смислу здійснюється через «ворота» хронотопу, тобто для розуміння смислу вербальної взаємодії слід брати до уваги (окрім інших її характеристик) час та місце, де вона відбувається. Залежно від просторово-часових відносин спілкування може бути:

а) «обличчям до обличчя» – одночасно та поруч;

б) опосередкованим – одночасно, але на відстані (наприклад, по телефону);

3. соціальні відносини комунікантів. Вони можуть бути:

а) симетричними, коли комуніканти володіють приблизно однаковим набором соціальних характеристик;

б) асиметричними, коли комуніканти відрізняються антропологічно (за віком та статтю), соціо-культурно (за взаєминами в соціальних інститутах, наприклад у сім'ї, певній установі, організації тощо), професійно (за посадами або компетенцією), різними функціями у діалозі (наприклад, в інтерв'ю), ступенем знайомства (близькі люди, добре знайомі, знайомі, випадкові знайомі, незнайомі, чужі люди).

Соціальний статус комунікантів зобов'язує їх відображати соціальну дистанцію у мовних формах, використовуючи формули соціального дейксісу (відповідні звертання, титули тощо), та вибирати відповідні системи ввічливості (форми *ти – Ви*, лексичні та синтаксичні маркери ввічливості, граматикалізовані форми (у японській, корейській та інших мовах));

4 Ступінь підготовленості комунікантів. Комуніканти можуть бути:

а) не підготовлені, наприклад у неочікуваних ситуаціях спілкування, коли адресат не знає відповіді на поставлені запитання;

б) підготовлені завдяки звичці, традиції, наприклад мовлення викладача, що пояснює певний навчальний матеріал; лікаря, який ставить діагноз та призначає лікування хворому під час прийому; прокурора, котрий проводить допит у процесі судового слідства тощо;

в) спеціально підготовлені для певного КА, наприклад захист дипломної роботи, доповідь на конференції, співбесіда з роботодавцем тощо. Залежно від ступеня підготовленості мовлення комунікантів буває спонтанним або попередньо підготовленим;

5. ступінь формальності у взаємодії комунікантів визначає їхнє спілкування як офіційну інтеракцію (якщо взаємодія між комунікантами має формальний характер) або конверсацію (у разі міжособистісного неформального спілкування);

6. спосіб поведінки з комунікативним партнером може бути:

а) співробітництвом (ставлення до комунікативного партнера як до самоцінності, намагання об'єднати зусилля в спільній діяльності для досягнення близьких цілей);

б) партнерством (ставлення до комунікативного партнера як до рівного, коли одночасно реалізується намагання не допустити завдання шкоди собі при розкритті цілей своєї комунікативної діяльності);

в) домінуванням (ставлення до партнера як до засобу досягнення власних цілей, відкрите ігнорування його інтересів, намагання отримати необмежену односторонню перевагу);

г) маніпуляцією (здійснення прихованого впливу на партнера-комуніканта з метою отримання переваги над ним);

г) суперництвом (коли інтереси партнера враховуються адресантом відповідно до завдань боротьби з ним);

д) конфліктом (коли мета вербальної взаємодії – завдання моральних збитків партнеру по комунікації, а в її основі – реальні або ілюзорні суперечності цілей комунікантів при спробі їх вирішення на тлі гострих емоційних станів).

Спосіб поводження з комунікативним партнером будується за канонами комунікативної поведінки, загальноприйнятої у певній лінгвокультурі.

Контекст (семантичний компонент КА). Це експліцитно або імпліцитно виражені смисли, які реально існують як частина ситуації, відображаються в певному дискурсі й актуальні для конкретного КА. Контекст є фрагментом мовленнєвої комунікації, в якому реалізується комунікативна одиниця, котра піддається аналізу, і він достатній для встановлення її смислу, тобто змісту, який вона отримує у висловлюванні. Виокремлюють власне лінгвістичний контекст (безпосереднє вербальне оточення певної лінгвістичної одиниці) та екстралінгвістичний (невербальний) контекст – зовнішні чинники, які впливають на зміст повідомлення.

Згідно з онтологічним критерієм моделюють п'ять типів контексту:

1. мовленнєвий контекст – мінімальний відрізок мовлення, який визначає кожне індивідуальне значення слова;

2. екзистенціональний контекст – світ об'єктів, станів, подій, усе, до чого відсилає висловлювання в акті референції;

3. ситуаційний контекст – тип діяльності, предмет спілкування, статусно-рольові відносини, формальність, офіційність тощо;

4. акціональний контекст – контекст, який конституують самі мовленнєві дії;

5. психологічний контекст – інтенції, вірування, бажання як психологічні регулятиви, що відповідають за програму дій мовців.

Узагальнені знання про типи ситуацій та соціокультурні контексти зберігаються в пам'яті у вигляді фреймів, сценаріїв, ситуаційних моделей, стереотипів, концептів тощо. У когнітивній лінгвістиці описані різні одиниці опрацювання та зберігання інформації про навколишній світ у свідомості людини. Під сценарієм розуміють сукупність сталих уявлень про процес як набір регулярно відтворюваних подій.

Пресупозиція (когнітивний компонент КА). Це спільні знання, досвід, попередні відомості про явище, подію, стан речей тощо, якими володіють комуніканти і які, попередньо визначають доцільність та успішність висловлювання.

Інакше кажучи, пресупозиція є тезаурусом (запас слів індивіда, необхідний для спілкування на певну тему) комунікантив, тобто частиною їхньої культурної та наукової компетентності за різної мовної компетентності. У спеціальній літературі описано три типи пресупозицій:

1. макропресупозиція (когнітивна база (КБ)) – сукупність знань, уявлень, досвіду, якими володіють мовці як члени національної лінгвокультурної спільноти;

2. соціумна пресупозиція (колективний когнітивний простір (ККП)) – сукупність знань, уявлень, досвіду тощо, якими володіють мовці як члени певних соціумів;

3. ситуативна, спонтанна мікропресупозиція (індивідуальний когнітивний простір (ІКП)) – спільний фонд знань комунікантив про ситуацію, в якій відбувається КА.

Дискурс – це не тільки продукт мовленнєвої діяльності, а також й процес її творення, який визначається комунікативним контекстом та умовами спілкування.

Набуття навичок творення / сприйняття дискурсу передбачає три етапи:

а) ознайомлення (вступна бесіда викладача з посиланням на комунікативну мету спілкування, представлення дискурсу, контроль розуміння, аналіз ситуації);

б) тренування (сприйняття та аналіз кількох дискурсів одного типу, вправи для закріплення мовних засобів, відтворення дискурсів);

в) практика: кероване спілкування (творення /розуміння дискурсів), вільне спілкування (творення / розуміння акту спілкування з використанням вивчених типів дискурсів на основі проблемної ситуації іншомовного культурного середовища).

Спілкування – це те, що наповнює щоденне життя кожного. Під час комунікації обмінюємось думками, знаннями, емоціями. Однак, на жаль, не завжди залишаємось задоволеними після розмов.

Лекція 8

ТЕОРІЯ МОВЛЕННЄВИХ АКТІВ

Мета: формувати у студентів розуміння процесу мовлення, вміння користуватися моделями породження мовлення.

Професійна спрямованість: уміння застосовувати моделі породження мовлення вищих порядків у психолінгвістичних дослідженнях.

План:

1. Мовленнєвий акт та його структура.
2. Класифікація мовленнєвих актів.
3. Перформативні мовленнєві акти.
4. Непрямі мовленнєві акти.
5. Складні мовленнєві акти.

Література:

Основна:

1. Домрачева І. Р., Аксьонова І. О. Основи мовленнєвої діяльності: навч. посіб. Вінниця, 2018 . 101 с.

2. Засєкіна Л. В., Пастрик Т. В. Основи психології та міжособове спілкування: навч. посіб. 2-е вид. Київ, 2018. 216 с.

3. Кайдалова Л. Г., Пляка Л. В. Психологія спілкування : навч. посіб. Харків, 2011. 132 с.

4. Куранова С. І. Основи психолінгвістики : навч. посіб. Київ, 2012. 208 с.

Додаткова:

1. Безугла Л. Р., Романченко І. О. Лінгвопрагматика дискримінації у публіцистичному дискурсі : монографія. Харків : ФОП Лисенко І.Б., 2013. 182 с.

2. Мелкумова Т.В. Класифікаційні засади таксономій мовленнєвих актів
URL: file:///C:/Users/admin/ Downloads/VKhIFL_2015_1152_72_42.pdf

3. Приходько Г. Мовленнєві акти оцінки в загальній типології мовленнєвих актів. URL: file:///C:/Users/admin/Downloads/Nvchnugf_2015_740-741_53.pdf

4. Шатілова О. С. Імплікатури мовленнєвого спілкування як важлива складова інтерпрет ації спонукальних висловлень. Мова. 2013. №20. С. 203–207.

5. Шуляк І. Непрямий мовленнєвий акт як мовний репрезентатив комунікативної інтенції. Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. 2015. С. 287–291.

Мовний акт – це мінімальна одиниця мовленнєвої діяльності, що виділяється і вивчається в теорії мовних актів - навчанні, що є, як було зазначено раніше, найважливішою складовою частиною лінгвістичної прагматики.

Мовленнєвий акт визначається як мінімальна основна одиниця мовленнєвого спілкування, в якій реалізується одна комунікативна мета говорить і здійснюється вплив на адресата.

Оскільки мовленнєвий акт – це вид дії, то при його аналізі використовуються, по суті, ті ж категорії, які необхідні для характеристики

та оцінки будь-якої дії: суб'єкт, мета, спосіб, інструмент, засіб, результат, умови, успішність і т.п. Суб'єкт мовного акту – говорить - виробляє висловлювання, як правило, розраховане на сприйняття його адресатом - хто чує.

Локутивний акт, у свою чергу, являє собою складну структуру, оскільки включає в себе і проголошення звуків (акт фонації), і вживання слів, і зв'язування їх за правилами граматики, і позначення за допомогою слів тих чи інших об'єктів (акт референції), і приписування цим об'єктам тих або інших властивостей і відносин (акт предикації).

Людина, як правило, говорить не заради самого процесу говоріння - не для того, щоб насолодитися звуками власного голосу, не для того, щоб скласти з слів пропозицію, і навіть не просто для того, щоб згадати в реченні якісь об'єкти і приписати їм ті чи інші властивості, відображаючи тим самим деякий стан справ у світі.

Основною ознакою іллокутивного акту є його мета. При цьому мається на увазі не будь-яка мета, для досягнення якої ми здійснюємо мовленнєву дію, а тільки та, яка відповідно до нашому задуму, повинна бути розпізнана адресатом. Тільки така відкрита для розпізнавання мета називається іллокутивною, і вона, в принципі, може і не збігатися зі справжньою метою говоріння.

Мовленнєві акти розрізняються такими параметрів:

- співвідношення мовного акту з попереднім текстом (наприклад, як відповідь, так і твердження є репрезентативний, але відповідь, на відміну від твердження, передбачає попередній йому питання);

- співвідношення соціальних статусів комунікантів (наприклад, наказ і вимога - директиви, але при наказі статус мовця повинен бути вище статусу слухача, а при вимозі це не обов'язково, і тому ми можемо вимагати від нашого начальника, щоб він був з нами ввічливий, але не можемо йому цього наказати);

- спосіб зв'язку мовного акту з інтересами мовця і слухача (наприклад, привітання та співчуття - експресиви, що відрізняються один від одного не тільки висловлюваним почуттям радості і печалі відповідно, але і тим, що подія, з яким вітають, розглядається як благо для слухача, а подія, з приводу якого співчують - як спіткало горе);

- ступінь інтенсивності подання іллокутивної цілі (так, прохання і благання, так само є директивами, відрізняються один від одного, перш за все, за цим параметром).

Репрезентативи, або асертиви (Я стверджую). Zobov'язують мовця нести відповідальність за істинність висловлювання.

Директиви (Я наказую). Змушують адресата зробити дещо.

Комісиви (Я обіцяю). Zobov'язують виконати певні дії у майбутньому або дотримуватися певної лінії поведінки.

Експресиви. Виражають психологічний стан мовця, характеризують міру його відвертості.

Декларативи (Я звільняю). Встановлюють відповідність між пропозиційним змістом висловлювання та реальністю.

Непрямий мовленнєвий акт – стиль мовлення, усне висловлювання, вираз, речення, мовленнєва дія, мовленнєвий акт адресанта (автора), смисл якого виводиться не буквально, а з опорою на підтекст, прихований зміст, імплікатури дискурсу.

Імплікація стосовно комунікативних аспектів мови спрацьовує не строго; йдеться про “висловлювання” адресатом іллокутивного змісту повідомлень у їх “прямому” вживанні, у межах прямих мовленнєвих актів.

Однак часто спостерігаються випадки непрямих вживань повідомлень мовленнєвих актів, де такі імплікації не чинні або "не спрацьовують". Адресат спирається на якісь інші закономірності вияву іллокутивного змісту мовленнєвого акту.

Імплікатури мовленнєвого спілкування – прагматичні компоненти змісту повідомлень, мовленнєвих жанрів, дискурсів, які виводяться адресатом з

контексту спілкування завдяки знанню комунікативних принципів, максим, постулатів та конвенцій спілкування. Іншими словами, імплікатури дискурсу породжуються не структурою мовного коду, а виникають із загальних умов успішності комунікації.

Імплікурам дискуру властиві такі особливості:

1. мовні одиниці в комунікації можуть бути носіями різних значень;
2. зміщення цих значень стосовно одних і тих самих мовленнєвих актів регулярні;
3. зміщення, пов'язані з різними типами пропозитивних установок і модальностей (можливість, бажання, необхідність, причинність тощо);
4. мовні засоби в непрямих мовленнєвих актах часто конвенціоналізуються, стають прагматичними кліше (наприклад, за питанням іде прохання: "Ви не скажете, котра година?");
5. мовні засоби непрямих мовленнєвих актів "відсилають" до сфери немовних знань учасників комунікації (пресупозицій, знань принципів спілкування, ознак успішності комунікації);
6. мовні одиниці непрямих мовленнєві акти ніби свідчать про "порушення" мовцем одного чи кількох постулатів комунікативного кодексу та ін.

У сучасній лінгвістиці сформульовано основні ознаки перформативних висловлень: еквіакціональність (дорівнює дії); неверифікованість (неперевірюваність за критерієм істинності / неістинності); автореферентність (здатність перформативного акту бути референтом для самого себе); автономіативність (називання самого себе); еквітемпоральність (темпоральний збіг часу дієслова і дії); компетентність (наявність повноважень у мовця); певне граматичне оформлення.

Лекція 9

ТЕОРІЯ МОВЛЕННЄВОГО ВПЛИВУ

Мета: формувати у студентів поняття мовленнєвого впливу.

Професійна спрямованість: уміння застосовувати мовленнєву маніпуляцію як вид мовленнєвого впливу.

План:

1. Поняття «мовленнєвого впливу».
2. . Типи мовленнєвого впливу.
3. . Мовленнєва маніпуляція як вид мовленнєвого впливу.

Література:

Основна:

1. Альбота С. М. Лінгвістичні особливості маніпулятивних дій у комунікації. Інформація, комунікація, суспільство: Матеріали 7-ї Міжнародної наукової конференції ІКС-2018. Львів, 2018. С. 206–207.

2. Зайко Л. Маніпуляція в ЗМІ як засіб дегуманізації су-часного суспільства. Філософія як культурна політика сучасності : тези доповідей III Всеукраїнської наукової конференції (Острог, 23-24 жовтня, 2015 р.). Острог, 2015. С. 143–145.

3. Засєкіна Л. В., Пастрик Т. В. Основи психології та міжособове спілкування: навч. посіб. 2-е вид. Київ, 2018. 216 с.

4. Кайдалова Л. Г., Пляка Л. В. Психологія спілкування : навч. посіб. Харків, 2011. 132 с.

5. Комунікативно-прагматичні аспекти мовлення : конспект лекцій для студентів факультету лінгвістики напряму підготовки 6.020303 «Філологія» / Уклад. О.В. Дзикович. Київ: НТУУ «КПІ», 2015. 85 с.

6. Сорокіна Л. Є. Мовленнєва маніпуляція та інші види мовленнєвого впливу: термінологічне розмежування понять. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2014. Випуск 8. Том 2. С. 157–159.

Додаткова:

1. Роздабара К. Д. Політична маніпуляція як об'єкт лінгвістичного дослідження. Мова і культура. 2011. Вип. 14, т. 7. С. 228–233.

2. Посмітна В. В. Особливості маніпулятивного мовного впливу у військових і правоохоронних періодичних виданнях України. Філологічні студії. 2012. Вип. 7. С. 245–257.

3. Валуйська М. Ю. Теоретичні засади застосування методу контент-аналізу під час вивчення криміналізації особистості. Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». 2016. № 4. С. 187–189.

4. Герасимчук Н. Контент-аналіз у системі сучасних методів дослідження публіцистичних текстів. Журналістика. 2010. № 9. С. 15–163.

5. Костенко Н. Мас-медіа у виборах: ціннісні орієнтації політичної сфери. Політична думка. 2001. № 6. С. 18–20.

Мовленнєвий вплив, у широкому сенсі – вплив на індивідуальну та/або колективну свідомість і поведінку, що здійснюється різноманітними мовленнєвими засобами, іншими словами – за допомогою повідомлень природною мовою. Іноді під поняття мовленнєвого впливу підводять також використання повідомлень, побудованих засобами так званих паралінгвістичних (тобто "навколлінгвістичних") семіотичних систем, до яких належать, насамперед, жести, міміка і пози (так звана кінесика, що утворює ядро паралінгвістики у традиційному розумінні останньої); естетичні коди словесної творчості (наприклад, стилістичні коди та систему інтертекстуальних посилань); а також, у випадку письмової комунікації, засобу графічного оформлення тексту (метаграфеміка).

Існують деякі сфери життя, у яких мовленнєвий вплив, і навіть справжнє мовне маніпулювання практикуються особливо часто і відіграють дуже важливу роль.

Насамперед, варто назвати дві великих сфери, що завжди привертали до себе підвищену увагу суспільства та є детально вивченими з позицій теорії мовленнєвого впливу. Це, з одного боку, політична, а з іншого боку – рекламна комунікація. Вони, до речі, досить близькі, а в деяких своїх формах

майже збігаються (у випадку політичної реклами, що багато в чому будується як комерційна; існує також і така специфічна сфера, як соціальна реклама).

Елементи мовленнєвого впливу, звичайно ж, присутні у навчанні та вихованні – що гостро переживається поборниками необмеженого розвитку людської особистості.

Інша сфера інтенсивного мовленнєвого впливу з використанням особливостей мовних форм – це психотерапія, а також такий її вид, як нейролінгвістичне програмування.

Поряд з лікарською психотерапією існують її різні позалікарські форми. З одного боку, до них належить спілкування зі сповідником. З іншого боку, – великий світ народної психотерапії (магія, змови, чаклунство) У всіх формах психотерапії є досить багато загального, що відображається у спробі побудувати загальну теорію для опису всіх цих форм, що отримала назву (втім, далеко не загальноприйняте) сугестивної лінгвістики.

До числа передумов мовленнєвого впливу належать наступні:

Психологічні. Людська свідомість багато в чому є вразливою для зовнішнього впливу: слабких місць у захисному бар'єрі є чимало. Свідомість є інертною, і тому можна повідомити співрозмовнику у великій кількості відомих речей щось таке, із чим він міг би і не погодитися, якби відокремив це нове від відомого.

Когнітивні. У людини є певна модель світу, особливості будови якої можуть використовуватися маніпулятором. Наприклад, рекламні кампанії можуть будуватися на експлуатації образу товару, послуги тощо, або ж на його свідомому зламі; у будь-якому випадку образ враховується.

Логічні. Розуміння мовних висловлень пов'язане зі здійсненням логічних висновків, які можуть бути навмисно спрямовані у помилкове русло. Наприклад, добре відомі багато пророцтв Дельфійського оракула, що за легендою підштовхували до помилкових висновків.

Соціологічні. За деяким даними, близько 85% людей – конформісти (причому ця цифра є константою соціальної вселеної, визначальна стійкість

людських співтовариств; понад 15% конфліктних особин здатні підірвати суспільство, а при меншому відсотку наступає застій, що робить його вразливим для зовнішніх погроз), які просто схильні піддаватися маніпулюванню.

Комунікаційно-семіотичні. Щоб спілкування відбувалося досить гладко і не перетворювалося в боротьбу та суперечку про спосіб опису дійсності, на ці розходження – у тому випадку, якщо вони представляються несуттєвими для цілей спілкування.

Структурно-семіотичні. Будь-яка семіотична система не просто позначає дійсність – вона інтерпретує її, пропонує якість своє специфічне бачення реальності, причому та сама ситуація дійсності може бути проінтерпретована по-різному, і мовець завжди, навіть не бажаючи цього, у певній мірі нав'язує слухачеві власне тлумачення дійсності.

Існують такі основні способи мовного впливу на іншу людину.

1. Доведення

Доводити – це використовувати аргументи, які підтверджують правильність тези. При доведенні аргументи наводяться згідно із законами логіки. Доведення – це логічний шлях мовного впливу за допомогою побудови фрази таким чином: «По-перше, по-друге ...».

2. Переконання

Переконувати – це навіювати співрозмовнику впевненість, що істина доведена. При переконанні використовуються логіка й емоції, емоційний тиск. Переконуємо ми таким чином: «По-перше..., по-друге...».

3. Умовляння

Умовляти – це емоційно переконувати співрозмовника відмовитись від його точки зору й прийняти нашу – просто так, тому що нам цього дуже хочеться. Умовляння завжди здійснюється дуже емоційно, інтенсивно, при цьому використовуються особисті мотиви, воно часто будується на багаторазовому повторюванні прохання чи пропозиції: «Ну, будь ласка,... ну зроби це для мене... це ж тобі нічого не варто... я буду дуже тобі вдячний...»

тобі теж зроблю таку послугу, якщо ти коли-небудь попросиш..... ну, будь ласка,... ну дуже прошу...».

4. Канючення

Канючити – це просити, застосовуючи просте багаторазове повторювання прохання. Канючать, як правило, діти у батьків: «Ну купи..., ну купи..., ну купи..., ну, будь ласка,... ну купи...».

5. Навіювання

Навіювати – це заставляти співрозмовника просто повірити вам, прийняти на віру те, що ви йому говорите, – без обмірковування, без критичного аналізу.

6. Наказ

Наказати – це примусити людину виконати що-небудь використовуючи її залежність від посадової особи, залежність від соціального стану тощо без жодного пояснення чи мотивування розпорядження.

7. Прохання

Просити – це підштовхувати співрозмовника зробити що-небудь в інтересах того, хто говорить, керуючись позитивним ставленням до того, хто говорить.

8. Примус

Примусити – це означає змусити людину зробити що-небудь проти її волі. Примус ґрунтується звичайно на тиску, вербальній агресії, апеляції до тяжких наслідків для співрозмовника або на демонстрації грубої сили чи погрозах.

Мовний вплив – це наука про вибір підходящого, адекватного способу мовного впливу на особистість у конкретній комунікативній ситуації, про вміння правильно сполучати різні способи мовного впливу у залежності від співрозмовника і ситуації спілкування для досягнення найкращого ефекту.

Мовний вплив – це вплив на людину за допомогою мови метою переконати її свідомо прийняти нашу точку зору, свідомо прийняти рішення про яку-небудь дію.

Маніпулювання – це вплив на людину з метою змусити її що-небудь зробити несвідомо або наперекір її власному бажанню, думці, намірам.

Основні ознаки маніпулювання:

По-перше, маніпулювання – це не фізичне насильство, а вид духовного, психічного впливу, при якому мішенню стають структури особистості. В етичному плані мовець (суб'єкт маніпулювання) відмовляє співбесідникам (об'єктам маніпулювання) в параметрах особистості, вони, у певному сенсі, набувають характеристик речей.

По-друге, до об'єктів маніпулювання ставляться як до речей, а це означає, що маніпулювання порушує моральні норми суспільства. У цьому значенні про маніпулювання можна говорити як про махінацію, а саме слово «маніпулювання» набуває негативної оцінки.

По-третє, маніпулювання – це обов'язково прихований вплив. Тому приховування інформації завжди свідчить про маніпулювання.

По-четверте, маніпулювання передбачає певні знання і значну майстерність маніпулятора. Тому маніпулюванню можна навчитися, у ньому можна удосконалюватися.

Прийоми мовленнєвого маніпулювання частково розглядаються в науці, що отримала назву НЛП (нейролінгвістичне програмування). У сучасній науці існує декілька визначень мовленнєвого маніпулювання. Одне з них визначає мовленнєве (мовне) маніпулювання (маніпуляція) як різновид маніпулятивного впливу, що здійснюється шляхом використання певних ресурсів мови з метою прихованого впливу на когнітивну і поведінкову діяльність адресата.

Лекція 10

ЕТНОПСИХОЛІНГВІСТИКА

Мета: формувати у студентів уявлення про загальні особливості етнопсихолінгвістики.

Професійна спрямованість: уміння здійснювати аналіз національнокультурної специфіки мовленнєвої поведінки особистості.

План:

1. Взаємозв'язок етнолінгвістики, психолінгвістики та етнопсихолінгвістики.
2. Розмежування мовної та немовної свідомості в психолінгвістиці.
3. Лакуни – базові елементи національної специфіки лінгвокультурної спільності. Типи лакун: лексичні, граматичні, стилістичні.
4. Національно-специфічні (лакунізовані) особливості мовлення: спосіб заповнення пауз, спосіб розкладання слова, етикетні характеристики актів спілкування, рольові особливості спілкування, номенклатура текстових стереотипів.
5. Основні ознаки лакуни. Способи заповнення лакун: тлумачення, переклад морфологічним шляхом, дослівний переклад, детальне коментування.
6. Зіставлення в процесі міжкультурної комунікації «образів» культур.

Література:

Основна:

1. Коцюба З. Г. Рефлексія побутової свідомості в різномовному проwerbіальному просторі (від універсального до національного) : монографія. Львів : ДП «Видавничий дім «Укрпол», 2010. 472 с.
2. Савченко Л. В. Феномен етнокодів духовної культури у фразеології української мови : етимологічний та етнолінгвістичний аспекти : монографія. Сімферополь : Доля, 2013. 600 с.
3. Шарманова Н. М. Етнолінгвістика : навчальний посібник для студентів факультету української філології. Кривий Ріг : НПП АСТЕРІКС, 2015. 192 с.

Додаткова:

1. Галинська О. М. Природний код культури в українських і англійських інтертекстуальних фразеологізмах. Філологічні трактати. Суми, 2011. Т. 3 № 2. С. 45–51

2. Зуєнко Т. М. Дослідження поняття «лакуна» в лінгвістиці. Наукові записки Національного університету «Острозька академія» Серія «Філологічна». Випуск 55. 2015. С. 105–106

3. Онищук М. І. Лінгвокультурологічний аспект дослідження інтерлінгвальної лакунарності. Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка. Серія «Філологічні науки». Мовознавство. № 3. 2015. С. 206–211.

4. Онищук М. І. Зіставно-типологічне дослідження парадигматичної лакунарності в англійському і українському художньому мовленні: лінгвокогнітивний аспект. Типологія мовних значень у діахронічному та зіставному аспектах. Випуск 28. 2013. С. 60–70.

5. Фінчук Г. В., Скребкова М.А. Лексико-семантичний аспект проблеми лакунарності в процесі міжкультурного спілкування. Молодий вчений. 2018. № 9 (61). С. 381–383.

Мова – мислення – культура є пріоритетним аспектом у сучасному мовознавстві. Мова – це не лише засіб спілкування та спосіб відтворення знань, але й онтологічний принцип осмислення світу.

Етнолінгвістика – це мовознавча дисципліна, яка вивчає мову в співвідношенні з культурою через посередництво мислення; взаємодію мовних, етнокультурних та етнопсихологічних факторів у функціонуванні та еволюції мови. Предметом дослідження етнолінгвістики є змістові відношення мови і культури.

Етнолінгвістика – наука когнітивного характеру (тріада мова – мислення – культура перебуває насамперед у руслі цього напрямку мовознавства), їй властиві «загальні принципові настанови: експансіонізм (виходи в інші науки), антропоцентризм (вивчення мови з метою пізнання її носія), функціоналізм (вивчення всього різноманіття функціонування мови), експланаторність (пояснення мовних явищ).

Культура – те, що суспільство робить і думає, а мова – як воно думає». Мова є чи не найголовнішим складником духовної культури нації, показником її рівня. Вона виступає не лише ретранслятором культурної спадщини нації, але й засобом реконструкції культури та історії нації. Мова пройшла крізь віки та історичні випробування, у ній збереглися релікти попередніх світоглядних систем, світобачення, світорозуміння й світосприйняття нації, залишили свій відбиток «сусідські» стосунки з іншими націями і народами.

Етнолінгвістика – наука інтегрального характеру, до етнолінгвістичного аналізу залучено дані різних сфер життєдіяльності людини. Вона пов'язана з усіма гуманітарними науками та з природничими. Насамперед етнолінгвістика пов'язана з мовознавством.

До кола найактуальніших проблем етнопсихолінгвістики, щільно пов'язаних з етнолінгвістичною проблематикою, мовознавці зараховують:

- 1) виявлення універсальних і національно-специфічних рис дискурсу;
- 2) дослідження його національно-культурних складників;
- 3) визначення і класифікація чинників, що зумовлюють національні особливості дискурсу;
- 4) розкриття, вивчення й опис феноменів, які відображають та визначають межі й ознаки національної картини світу;
- 5) виявлення й аналіз кодів та еталонів культури, окреслення культурно детермінованої метрично-еталонної сфери;
- 6) вивчення й опис окультурених людиною сфер: просторової, часової, діяльнісної тощо;
- 7) виявлення й дослідження базових опозицій культури і найдавніших архетипних уявлень, що знайшли своє відображення в мові й дискурсі.

Діалект – це різновид національної мови, основа літературної мови, у якій у первісному вигляді збереглися чистота народних джерел, сяюча глибина народної мудрості, невичерпний досвід та оптимізм поколінь. Особливий інтерес серед проблем діалектології посідає дослідження

лексичних систем говірок, адже діалектна лексика відтворює самотність світовідчуття, архетипні уявлення нації, нашарування культур та епох.

Мовна свідомість — термін сучасного мовознавства, який почав активно вживатися порівняно недавно і не має поки що однозначного витлумачення.

Під мовною свідомістю розуміють:

- механізм управління мовною діяльністю, який формує, зберігає та перетворює мовні знаки, правила їх поєднання й уживання;
- мовну картину світу, тобто образи свідомості, матеріалізовані в мовних знаках;
- ставлення людини до мови та її елементів, а також мовної дійсності.

Лакуна (від лат. *lacuna* – пробіл, заглиблення) – базові елементи національної специфіки лінгвокультурної спільноти, що ускладнюють переклад її текстів і сприйняття їх іншокультурними реципієнтами через відсутність в одній мові порівняно з іншою певних відповідників мовних одиниць різних рівнів, позначень понять, категорій, асоціативних реакцій, а також паравербальних засобів мовлення. Лакуни суперечать звичному діапазону досвіду мовця, носія іншої мови. Головними ознаками лакун є незрозумілість, незвичність (екзотичність), чужість.

З погляду міжкультурної комунікації, культура – це насамперед успадковані та усталені норми соціальної практики людей, які належать до певних національних чи етнічних спільнот. Особливості такої соціокультурної діяльності зберігаються у колективній пам'яті («ментальній програмі»), прищеплюються змалку, матеріалізуються і пізнаються через системи культурних кодів.

Культурний код – спосіб, яким конкретна культура членує, категоризує, структурує, оцінює світ, що оточує кожну людину, належну до певної національної спільноти. Коди культури співвідносяться з давніми уявленнями людини і формують систему координат, яка містить і відтворює еталони культури, традиції, звичаї, поведінку та все життя певного національноетнічного соціуму. Вони є своєрідними маркерами свідомості та

підсвідомості, за якими упізнають належність до певної культури, ідентифікують її. Це мова, якою «говорить» культура, знаки, за допомогою яких вона себе виявляє.

Культурний контекст – суспільноісторичне середовище, в якому реалізується, сприймається і функціонує система прийнятих у соціумі культурних фактів і цінностей. Він також містить багато складників, які забезпечують повноту соціального комфорту для людини. Та якщо культурний код є засобом матеріалізації культурних уподобань і звичок, то культурний контекст – місцем і часом, неподільним континуумом, який зумовлює і забезпечує життя культури.

Зміст національноетнічної свідомості охоплює такі найважливіші складники: мовна і концептуальна картини світу; уявлення про спільність минулого, сьогодення та майбутнього; знання фольклору (казок, пісень, балад), а також анекдотів як сучасних фольклорних текстів; вивчення творів класиків національної літератури і культури та інших видів мистецтва (музики, живопису, архітектури, кіно та ін.), на яких виховано багато поколінь нації; знання своїх національних героїв (наприклад, видатних українців від князів і козаків до братів Кличків); вільне орієнтування у «своїх» просторах і вимірах (сакральнорелігійному, просторовочасовому, гендерному, владному, масмедійному та ін.).

Національноетнічна свідомість – загальний зміст колективної свідомості, на якому ґрунтується самоідентифікація певної національноетнічної спільноти. Зміст національноетнічної свідомості охоплює такі найважливіші складники: мовна і концептуальна картини світу; уявлення про спільність минулого, сьогодення та майбутнього; знання фольклору (казок, пісень, балад), а також анекдотів як сучасних фольклорних текстів; вивчення творів класиків національної літератури і культури та інших видів мистецтва (музики, живопису, архітектури, кіно та ін.), на яких виховано багато поколінь нації; знання своїх національних героїв (наприклад, видатних українців від князів і козаків до братів Кличків); вільне

орієнтування у «своїх» просторах і вимірах (сакральнорелігійному, просторовочасовому, гендерному, владному, масмедійному та ін.).

Стереотипи – невід’ємний складник масової культури. Вони можуть формуватися на основі віку (молодь не розуміє старших, слухає рок), статі (жінки занадто балакучі, чоловіки черстві), національності (усі євреї жадібні), раси (чорні гірші за білих), релігії (іслам – релігія терору), професії (судді – шахраї і хабарники), місця проживання (життя в селі краще або навпаки), речей (японські комп’ютери і німецькі автомобілі – найнадійніші) та ін.

Національний (етнічний) стереотип – історично сформований, узагальнений та емоційно насичений образ нації або етносу. Він охоплює певні стійкі переконання, ментальні «шаблони», на яких ґрунтуються звичні для представників певних націй уявлення про світ, явища, події, інші культури, людей, їхню поведінку, смаки та ін. Людина сприймає світ у тих оцінних стандартах, з якими виросла. Їй смакує те, до чого вона звикла, і прийняти щось «не своє» буває непросто. Причина цього – підсвідоме протиставлення «свого» і «чужого», що особливо гостро виявляється у стереотипних оцінках інших націй.

ТЕМИ СЕМІНАСЬКИХ ЗАНЯТЬ

Семінарське заняття 1

ПСИХОЛІНГВІСТИКА ЯК НАУКА ПРО МОВЛЕННЄВУ ДІЯЛЬНІСТЬ

Контрольні запитання та практичні завдання:

1. Схарактеризуйте психолінгвістику як міждисциплінарну галузь науки.
2. Визначте об'єкт та предмет психолінгвістики.
3. Окресліть проблематику психолінгвістики.
4. Що передбачає психологічне дослідження мовлення?
5. З'ясуйте роль генеративізму в становленні сучасної психолінгвістики.
6. Яка роль належить біхевіористській та необіхевіористській психології у становленні психолінгвістики?
7. Установіть місце дескриптивної лінгвістики та роль Л. Блумфілда в становленні психолінгвістики.
8. Визначте проблематику та дослідницькі принципи радянської теорії мовленнєвої діяльності.
9. Схарактеризуйте актуальні напрямки сучасної психолінгвістики.
10. Підготуйте презентацію на одну з тем:
 - «Доробок Бодуена де Куртена в становленні психолінгвістики»
 - «Біологічна концепція мови А. Шлейхера»
 - «Х. Штейнталь – основоположник психологічного напрямку в мовознавстві»
 - «Внесок Л. Блумфілда в розвиток біхевіоризму»
 - «Концепція зв'язку мовлення й думки, духу народу; мови як витвору народної мовної свідомості, психологічної мовленнєвої організації індивіда у працях О. Потебні»

- «Нейропсихолінгвістика як дослідження психофізіологічних механізмів породження й розпізнавання мовлення»
- «Актуальні питання патопсихолінгвістики»
- «Перспективи розвитку лінгвістичної гендерології та її вплив на психолінгвістику»
- «Моделюванням вербальної поведінки у системах штучного інтелекту».

Література:

Основна:

Домрачева І. Р., Аксьонова І. О. Основи мовленнєвої діяльності: навч. посіб. Вінниця, 2018. 101 с.

Засєкіна Л. В., Пастрик Т. В. Основи психології та міжособове спілкування: навч. посіб. 2-е вид. Київ, 2018. 216 с.

Кайдалова Л. Г., Пляка Л. В. Психологія спілкування : навч. посіб. Харків, 2011. 132 с.

Куранова С. І. Основи психолінгвістики : навч. посіб. Київ, 2012. 208 с.

The Handbook of Psycholinguistics. First Edition. Edited by Eva M. Fernández and Helen Smith Cairns. 2018. 750 p.

Danny D. Steinberg, Natalia V. Sciarini. An Introduction to Psycholinguistics 2nd editions. London, 2013. 325 p.

Sedivy J. Language in mind: An introduction to psycholinguistics. Sunderland, Massachusetts : Sinauer Associates, 2018.

Додаткова:

Бацевич Ф. С. Філософія мови: Історія лінгвофілософських учень : підручник. Київ : ВЦ «Академія», 2011. 240 с.

Валігура О. Р. Лінгвокогнітивні і комунікативні основи фонетичної інтерференції (експериментальнофонетичне дослідження англійського мовлення українців) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук: 10.02.04, 10.02.15. Київ, 2010. 32 с.

Валігура О. Р. Фонетична інтерференція в англійському мовленні українських білінгвів : монографія. Тернопіль : Підручники і посібники, 2008. 288 с.

Конопляста С. Ю. Логопсихологія : навч. посіб. Київ : Знання, 2010. 293 с. Руда О. Г. Мовне питання як об'єкт маніпулятивних стратегій у сучасному українському політичному дискурсі : монографія. К., 2012. 232 с.

Трубіцина О. С. Мовні засоби реалізації сугестії в китаємовній масовій комунікації (на прикладі інтерв'ю Ху Цзіньтао іноземним ЗМІ). Східний світ. 2013. №2 – 3. С. 126–131.

Шкіцька І. Ю. Маніпулятивні тактики позитиву: лінгвістичний аспект : монографія. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. 440 с.

Levelt W J M. A History of Psycholinguistics : The preChomskyan era. Oxford : Oxford University Press, 2013. 672 p.

Jowett G.S. Propaganda and Persuasion. SAGE, 2012. 435 pp.

The Psycholinguistics of Bilingualism. Francois Grosjean and Ping Li (eds.) Oxford : Wiley-Blackwell, 2013. 248 p.

Cognitive Neuroscience of Natural Language Use. Cambridge University Press, 2015. 279 p.

Семінарське заняття 2

ТЕОРЕТИЧНІ МОДЕЛІ ПРОДУКУВАННЯ МОВЛЕННЯ

Контрольні запитання та практичні завдання:

1. Визначте основні теорії походження мовлення.
2. Проаналізуйте особливості історичного розвитку мовлення та його основні функції.
3. Схарактеризуйте продукування мовлення як процес.
4. Проаналізуйте основні моделі породження мовлення:
 - стохастичну модель;
 - модель безпосередніх складових;

- трансформаційно-генеративну граматику Н. Хомського;
- модель Л.С. Виготського;
- модель О.Р. Лурії.

5. Підготуйте презентацію на одну з тем:

- «Звуконаслідувальна гіпотеза походження мови»,
- «Звукосимволічна гіпотеза походження мови»,
- «Вигукова гіпотеза походження мови»,
- «Гіпотеза соціального договору як гіпотеза походження мови»,
- «Гіпотеза трудових вигуків як гіпотеза походження мови»,
- «Гіпотеза жестів як гіпотеза походження мови»,
- «Гіпотеза божественного походження мови»,
- «Теорія моногенезу»,
- «Теорія полігенезу»,
- «Гіпотеза походження мови Ф. Енгельса».

Література:

Основна:

Домрачева І. Р., Аксьонова І. О. Основи мовленнєвої діяльності: навч. посіб. Вінниця, 2018. 101 с.

Засєкіна Л. В., Пастрик Т. В. Основи психології та міжособове спілкування: навч. посіб. 2-е вид. Київ, 2018. 216 с.

Кайдалова Л. Г., Пляка Л. В. Психологія спілкування : навч. посіб. Харків, 2011. 132 с.

Кириченко Г. С. Нариси загального мовознавства: навч. посіб. для студ. філол. спец. вищ. навч. закл.: у 2 ч.] Ч. І. Мова, її будова та функції в суспільстві / Кириченко Г. С., Кириченко С. В., Супрун А. П.; за ред. А. П. Супрун. Київ : Видавничий Дім «Ін Юре», 2008. 168 с.

Куранова С. І. Основи психолінгвістики : навч. посіб. Київ, 2012. 208 с.

Додаткова:

Валігура О. Фреймовий підхід до породження мовлення білінгвом. URL: Nzs_2009_81(1)__89.pdf

Гаврилов О.В. Мова, мовлення, їхні функції і вплив на психічний розвиток особистості. URL: 163237-Текст статті-356851-1-10-20190409.pdf

Костик Є. В. Проблема продукування іншомовного мовлення студентами нефілологічних факультетів. Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія». Острог : Вид-во НаУОА, 2018. Вип. 3(71), вересень. С. 92–95.

Костик Є.В. Проблема сприйняття і розуміння іншомовного мовлення студентами нефілологічних факультетів. Психолінгвістика : зб. наук. праць ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ ім. Г. Сковороди». Переяслав-Хмельницький : ФОП Домбровська Я.М., 2016. Вип.20 (2). С. 77–88.

Лиля Магдалина, Лиля Микола. Особливості сприймання, розуміння й породження висловлення. Психолінгвістика. 2015. Вип. 17. С 91 –100. URL: psling_2015_17_11.pdf

Малинюк І.В. Звукозображувальність у контексті теорій походження мови. Нова філологія. Вип. 51. 2012. С. 118 –122.

Семінарське заняття 3

ВИДИ МОВЛЕННЯ. ТЕХНІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ МОВЛЕННЯ

Контрольні запитання та практичні завдання:

1. Розмежуйте мову й мовлення. Визначте їхню роль у спілкуванні.
2. Схарактеризуйте мовлення як діяльність і поведінку
3. Розмежуйте різновиди мовлення за формою вираження думки (внутрішнє (імпресивне), зовнішнє (експресивне): усне/писемне, монологічне/діалогічне/полілогічне).
4. Які складники формують техніку мовлення людини?
5. Визначте роль фонаційного дихання в мовленнєвій діяльності.
6. Схарактеризуйте параметри голосу.
7. З'ясуйте функції дикції в мовленнєвій діяльності.
8. У чому полягає риторична діяльність?

9. Що передбачає інтонаційна виразність мовлення?

Література:

Основна:

Засекіна Л. В., Засекін С. В. Психолінгвістична діагностика: навч. посіб. Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. 188 с.

Калмикова Л. О. Психологія мовлення і психолінгвістика: навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. Переяслав-Хмельницький : Переяслав-Хмельницький пед. ін-т, 2008. 325с.

Косенко Ю. В. Основи теорії мовленнєвої комунікації : навч. посіб. Суми : Сумський державний університет, 2013. 292 с

Куранова С. І. Основи психолінгвістики: навч. посіб. Київ : ВЦ «Академія», 2012. 208 с.

Додаткова:

Вигранка Т. В. Підготовка майбутніх філологів у системі вищої професійної освіти на основі компетентнісного підходу. Наукові записки кафедри педагогіки. Вип. 40. Харків: Видавничий центр ХНУ, 2017. С. 40–45.

Гужва О. О. Мовленнєва поведінка ідеалізованого чоловіка в романах британських письменниць: основні зміни у діахронії. Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія: Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов, (86), 41–47.

Рубан Л.І. Роль техніки мовлення в системі педагогічної майстерності майбутніх учителів початкової школи. Наукові записки кафедри педагогіки 2013. Випуск XXXI. С. 248–256.

Турчин О. Експресивно-мовленнєва специфіка комунікативної активності в етнопсихологічному вимірі. Психологія особистості. 2011. 1 (2). С. 268–274

Черкаська О. Формування мовної і комунікативної компетенції мовної особистості у вищій школі. Вища школа. 2010. № 12. С. 63–72.

Чухліб Т., Скуратівська Л. Вивчення мовленнєвої поведінки співрозмовників у лінгвістичній підготовці сучасних фахівців. Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах. 2014. № 29. С. 420–428.

Семінарське заняття 4

ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЯ: ЕТАПИ Й РЕКОМЕНДАЦІЇ

Контрольні запитання та практичні завдання:

1. Схарактеризуйте основні періоди мовленнєвого розвитку людини.
2. Подивіться відеоролик «Вікові характеристики мовленнєвого розвитку дитини». Режим доступу: Вікові характеристики мовленнєвого розвитку дитини (irc.org.ua). Зіставте інформацію з ролика з тією, що була почута на лекції, а також із тією, яка прозвучала як відповідь на перше запитання. Які чинники, на Вашу думку, зумовлюють незначні хронологічні коливання в періодизації мовленнєвого розвитку дитини.
3. Окресліть умови успішного мовленнєвого розвитку дитини.
4. Визначте поняття «дизонтогенез мовлення». Що таке мовленнєві розлади?
5. З'ясуйте біологічні та соціально-психологічні причини мовленнєвих порушень у дітей.
6. Як відбувається діагностика та лікування мовленнєвих розладів?
7. Схарактеризуйте види мовленнєвих порушень.
8. Які ризики мовленнєвого дизонтогенезу в дитини, що зростає в умовах родинної двомовності.

Література:

Основна:

Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика : теорія і методика навчання дітей рідної мови в дошкільних навчальних закладах. Вид. 2-ге, допов. Київ : Слово, 2011. 704 с.

Засекіна Л.В., Засекін С.В. Психолінгвістична діагностика: навч. посіб. Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. 188 с.

Калмикова Л. О. Психологія мовлення і психолінгвістика: навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. Переяслав-Хмельницький: Переяслав-Хмельницький пед. ін-т, 2008. 325 с.

Куранова С. І. Основи психолінгвістики: навч. посіб. Київ: ВЦ «Академія», 2012. 208 с.

Лепетченко М. В. Логопедія. Дизартрія : навчально-методичний посібник. Дніпро, 2015. 36 с.

Логопедія : підручник. 2-е видання / За ред. М. К. Шеремет. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2013. 672 с.

Додаткова:

Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник. Київ : ВЦ «Академія», 2009. 376 с.

Бацевич Ф. С. Філософія мови: Історія лінгвофілософських учень : підручник. Київ : ВЦ «Академія», 2011. 240 с.

Брушневська І. Закономірності розвитку дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення. Педагогічний часопис Волині. 2016. С. 70–75.

Горбунова Н. Сучасні наукові підходи до розвитку словника дітей дошкільного віку. Гуманітарні науки. 2012. № 2. С. 46–52.

Кирста Н. Р. Формування лексичної компетенції старших дошкільників засобами поетичних творів українських письменників. Педагогічний дискурс. 2012. Вип. 13. С. 137–142.

Молчанов Д. Сучасні можливості ранньої діагностики та корекції порушень мовлення у дітей або Навіщо немовляті консультація логопеда? Здоров'я України. 2012. С. 59.

Паласевич І. Л. Організаційно-педагогічні умови мовленнєвого розвитку дітей середнього дошкільного віку. Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Педагогічні науки. Вип. 35. 2017. С. 250–258.

Тищенко В. В. Загальний недорозвиток мовлення: перспективи подальших досліджень Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка / За ред. О. В. Гаврилова, В.І. Співака. Вип. XXIII в трьох частинах, частина 2. Серія: соціально-педагогічна. Кам'янець-Подільський: Медобори. 2013. С.260–268

Тищенко В. В. До проблеми психолінгвістичного аналізу мовленнєвої діяльності дітей з церебральним паралічем. Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіки та психологія. 2014. Вип. 27. С. 17–20.

Семінарське заняття 5

ЕТАПИ РОЗУМІННЯ УСНОГО МОВЛЕННЄВОГО ВИСЛОВЛЮВАННЯ

Контрольні запитання та практичні завдання:

1. Які етапи традиційно виділяють у процесі розуміння мовлення?
2. Яка роль у розумінні мовлення належить фонематичному слуху?
3. Розтлумачте тезу: «Розуміння мовлення на рівні слів».
4. Що передбачає процес розуміння мовлення на рівні фраз та речень?
5. Що являє собою «мовленнєва пам'ять» і як вона впливає на розуміння мовлення?
6. Розтлумачте взаємозв'язок між процесами суцесивного та симультанного аналізу (синтезу) на стадії обробки інформації.
7. Які дії формують процес осмислення інформації?
8. Яка роль у процесі розуміння мовлення належить етапу зіставлення набутих знань з уже наявними?
9. Викладіть власні міркування щодо цитати О.Р. Лурії: «Щоб розуміти підтекст сказаного, не обов'язково мати високий рівень інтелектуальних здібностей, проте людина має мати чутливість до емоцій».

Література:

Основна:

Засекіна Л.В., Засекін С.В. Психолінгвістична діагностика: навч. посіб. Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. 188 с.

Калмикова Л. О. Психологія мовлення і психолінгвістика: навч. посібник для студ. вищих навч. закл. Переяслав-Хмельницький : Переяслав-Хмельницький пед. ін-т, 2008. 325с.

Додаткова:

Богданова І.Є., Перелигіна Л.А., Фролова О.І. Психолінгвістичні особливості мовної діяльності в умовах екстремальної ситуації. Проблеми екстремальної та кризової психології. 2010. Вип.8. С. 388–394. Режим доступу : <https://nuczu.edu.ua/sciencearchive/ProblemsOfExtreme/vol8/051.pdf>

Дика В.О., Зелінська-Любченко К.О. Особливості формування слухомовленнєвої пам'яті у дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення. URL : http://repository.sspu.sumy.ua/bitstream/123456789/4153/1/ilovepdf_com-62-64.pdf

Конопляста С. Ю. Логопсихологія : навч. посібник / С.Ю.Конопляста, Т. В. Сак ; за ред. М.К. Шеремет. – К. : Знання, 2010. – 293 с.

Розвиток імпресивного мовлення у дітей з інтелектуальними порушеннями URL: <https://www.youtube.com/watch?v=yNikFDMqRc>

Що таке фонематичний слух і як його розвивати вдома. Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=GJ1PQ7gKAx4>

Практичне заняття 6

ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНА СТРУКТУРА ПРОЦЕСУ ПИСЬМА

Контрольні запитання та практичні завдання:

1. У якому зв'язку перебуває письмо з усним мовленням?
2. Які компоненти включає в себе письмо як специфічна психічна дія?
3. Визначте операції письма.

4. Схарактеризуйте стан «шкільної зрілості» та поясніть, якою мірою він співвідноситься з опануванням письма?

5. Як успішність засвоєння базових навичок письма і читання залежить від рівня зорового сприймання?

6. Визначте роль дрібної моторики рук в опануванні писемним мовленням та удосконаленні графо-моторних навичок дитини.

7. Як впливає на становлення навичок письма ліворукість?

8. Схарактеризуйте роль пам'яті та уваги як основних когнітивних процесів, що відповідають за опанування процесом письма.

9. Яка роль у формуванні навички письма належить операції контролю (зорового, слухового та рухового) та самоконтролю власної діяльності?

10. Законспекуйте статтю Чехлай Н.В. Заняття з дітьми, які мають писемні порушення мовлення. Логопед. 2018. № 10 (94).

Література:

Основна:

Домрачева І. Р., Аксьонова І. О. Основи мовленнєвої діяльності: навч. посіб. Вінниця, 2018 . 101 с.

Засєкіна Л. В., Пастрик Т. В. Основи психології та міжособове спілкування: навч. посіб. 2-е вид. Київ, 2018. 216 с.

Кайдалова Л. Г., Пляка Л. В. Психологія спілкування : навч. посіб. Харків, 2011. 132 с.

Куранова С. І. Основи психолінгвістики : навч. посіб. Київ, 2012. 208 с.

Тарасун В. В. Писемне мовлення: запобігання і корекція порушень : науково-методичний посібник. Київ : «МП Леся», 2007. 151 с.

Додаткова:

Конопляста С. Ю. Логопсихологія : навч. посіб. Київ : Знання, 2010. 293 с.

Медведева М. А. Нові прийоми формування фонетично грамотного письма в учнів з тяжкими порушеннями мовлення. Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови. 2013. Вип. 4(2). С. 238–248.

Особливі діти в умовах загальноосвітньої школи (досвід закладів освіти Дніпровського району м. Києва) : практично-методичний посібник / упоряд. Н. А. Сидоренко Київ : РНМЦ Дніпровського району, 2015. 64 с.

Чехлай Н.В. Заняття з дітьми, які мають писемні порушення мовлення. Логопед. 2018. № 10 (94).

Практичне заняття 7

ТЕОРІЯ МОВЛЕННЄВИХ АКТІВ

Контрольні запитання та практичні завдання:

1. Яке поняття покладено в основу теорії мовленнєвих актів Джейна Остіна?
2. Що являє собою мовленнєвий акт?
3. Які складники формують структуру мовленнєвого акту?
4. Визначте поняття «локуції», «іллокуції», «перлокуції».
5. Назвіть основні ознаки мовленнєвого акту. Схарактеризуйте кожен його комунікативний аспект (адресантний, адресатний, інтенціональний, контекстний, ситуативний, метакомунікативний, денотативний, локутивний, іллокутивний).
6. Які критерії покладено в основу класифікації мовленнєвих актів?
7. Схарактеризуйте асертив як тип мовленнєвого акту.
8. У чому специфіка квеситиву як типу мовленнєвого акту?
9. Що являє собою директив як тип мовленнєвого акту?
10. У чім особливість комісиву як типу мовленнєвого акту?
11. Схарактеризуйте експресив як тип мовленнєвого акту.
12. Як Ви розумієте перформативні мовленнєві акти? Назвіть приклади перформативних дієслів.
13. Утворіть речення, що на комунікативному рівні репрезентуватимуть перформативний мовленнєвий акт зі значеннями:

- спеціального повідомлення (зі словами заявляю, підтверджую, підкреслюю...);
- вияву влади (зі словами призначаю, наполягаю, раджу, вимагаю...);
- обіцянки (зі словами гарантую, обіцяю, пропоную руку і серце...);
- прохання та пропозиції (зі словами молю, прошу...);
- соціальної мовленнєвої дії (зі словами дякую, поздоровляю, бажаю успіху, співчуваю, вітаю вас...).

14. Розкрийте суть поняття «непрямий мовленнєвий акт».

15. Схарактеризуйте типологію непрямих мовленнєвих актів Джона Серля.

16. Перегляньте відеоролик А. В. Кір'янової «Які слова і вирази нам шкодять?» URL : <https://www.youtube.com/watch?v=FtWt8Ууха-I&list=PLpf4gg2pnDI0b76-3A3ZPecAj1MLsdi2k&index=296>

Прокоментуйте його: як ви ставитеся до слів мовця, чи впроваджуватимете її поради у власний життєвий досвід?

Література:

Основна:

Домрачева І. Р., Аксьонова І. О. Основи мовленнєвої діяльності: навч. посіб. Вінниця, 2018 . 101 с.

Засєкіна Л. В., Пастрик Т. В. Основи психології та міжособове спілкування: навч. посіб. 2-е вид. Київ, 2018. 216 с.

Кайдалова Л. Г., Пляка Л. В. Психологія спілкування : навч. посіб. Харків, 2011. 132 с.

Куранова С. І. Основи психолінгвістики : навч. посіб. Київ, 2012. 208 с.

Додаткова:

Безугла Л. Р., Романченко І. О. Лінгвопрагматика дискримінації у публіцистичному дискурсі : монографія. Харків : ФОП Лисенко І.Б., 2013. 182 с.

Мелкумова Т.В. Класифікаційні засади таксономій мовленнєвих актів URL : file:///C:/Users/admin/Downloads/VKhIFL_2015_1152_72_42.pdf

Приходько Г. Мовленнєві акти оцінки в загальній типології мовленнєвих актів. URL : [file:///C:/Users/admin/ Downloads/Nvchnugf_2015_740-741_53.pdf](file:///C:/Users/admin/Downloads/Nvchnugf_2015_740-741_53.pdf)

Шатілова О. С. Імплікатури мовленнєвого спілкування як важлива складова інтерпретації спонукальних висловлень. Мова. 2013. №20. С. 203–207.

Шуляк І. Непрямий мовленнєвий акт як мовний репрезентатив комунікативної інтенції. Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. 2015. С. 287–291.

Практичне заняття 8

ІМПЛІКАТУРА ЯК НЕПРЯМИЙ МОВЛЕННЄВИЙ АКТ

Контрольні запитання та практичні завдання:

1. Пригадайте, що являє собою мовленнєвий акт та які складники його формують?
2. Зіставте прямий і непрямий мовленнєвий акт.
3. Ознайомтеся зі статтею Любомири Гнатюк «Прагматичні й функціонально-комунікативні особливості імплікатури іронії. Лінгвістичні студії. 2011. Вип. 23. С. 131 – 137» URL: [file:///C:/Users/admin/Downloads/lingst_2011_23_31%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/admin/Downloads/lingst_2011_23_31%20(1).pdf).
4. Схарактеризуйте імплікатуру як непрямий мовленнєвий акт.
5. Розмежуйте конвенційні та комунікативні (мовленнєві) імплікатури.
6. Схарактеризуйте антитезисну, антифразисну, оксиморонну, евфемістичну та метафоричну імплікатури.
7. Зіставте імплікатуру й натяк.
8. Відшукайте рекламний ролик, який містить імплікатури, продемонструйте його. Прокоментуйте наявні імплікатури.
9. Який стилістичний прийом близький до імплікатури? Пригадайте та проаналізуйте літературні твори, у яких наявні алюзії. Прокоментуйте їхню роль у літературних творах.

Література:

Основна:

Домрачева І. Р., Аксьонова І. О. Основи мовленнєвої діяльності: навч. посіб. Вінниця, 2018 . 101 с.

Засекіна Л. В., Пастрик Т. В. Основи психології та міжособове спілкування: навч. посіб. 2-е вид. Київ, 2018. 216 с.

Кайдалова Л. Г., Пляка Л. В. Психологія спілкування : навч. посіб. Харків, 2011. 132 с.

Куранова С. І. Основи психолінгвістики : навч. посіб. Київ, 2012. 208 с.
Додаткова: Гнатюк Л. Опосередковані стратегії міжособистісного спілкування. Донецький вісник Наукового товариства ім. Т. Шевченка. Т. 28. Донецьк : Український культурологічний центр, Східний видавничий дім, 2010. С. 207–214.

Гольцова М. Типологія імплікатур в англійській та українській мовах. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. Сер. Мовознавство. Вип. 2(28). Тернопіль : ТНПУ, 2017. С. 18–22.

Доценко О.Л. Комунікативні імплікатури в процесуальному законодавстві України. Слово і речення: синтактика, семантика, прагматика : матеріали Міжнар. наук. конф., 10–12 жовтня 2013 р., м. Київ /Київ. Ун-т ім. Бориса Грінченка. Київ : Київ. ун-т ім. Бориса Грінченка, 2013. С. 141–145.

Космеда Т. А. Аксіологічні аспекти прагмалінгвістики: формування і розвиток категорії оцінки : монографія. Львів, 2000. 349 с.

Маслюк М.Г. Виокремлення типів імплікатур в українській та англійській мовах. Science and Education a New Dimension. Philology, II(7), Issue: 34, 2014. P. 67–70. URL: www.seanewdim.com.

Практичне заняття 9

АФІРМАЦІЯ ЯК МОВЛЕННЄВИЙ АКТ

Контрольні запитання та практичні завдання:

1. Чи є афірмація мовленнєвим актом. Доведіть свою думку.
2. Розмежуйте етапи «локуції», «іллокуції» «перлокуції» в афірмації.
3. Чи можна кваліфікувати афірмацію як перформативний мовленнєвий акт?
4. Подивіться відеоролик «Самопрограмування на успіх та щастя» (режим доступу : <https://www.youtube.com/watch?v=j8Ne4UDIxGk>). Як Ви оцінюєте афірмацію з точки зору її прагматичного значення? Чи вірите в її позитивний вплив?
5. Ознайомтеся з алгоритмом створення текстів афірмацій. Режим доступу: <http://ganok.in.ua/psihologija/afirmacii-ta-ih-dijaprikladi-tekstiv-a>). Утворіть актуальну для Вас афірмацію.
6. Прослухайте потужні афірмації на щодень (режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=mOjz9ISU31g>). Чи плануєте втілювати у власний щоденний життєвий досвід прослуховування цих афірмацій?

Література:

Основна:

Домрачева І. Р., Аксьонова І. О. Основи мовленнєвої діяльності: навч. посіб. Вінниця, 2018 . 101 с.

Засєкіна Л. В., Пастрик Т. В. Основи психології та міжособове спілкування: навч. посіб. 2-е вид. Київ, 2018. 216 с

Кайдалова Л. Г., Пляка Л. В. Психологія спілкування : навч. посіб. Харків, 2011. 132 с.

Куранова С. І. Основи психолінгвістики : навч. посіб. Київ, 2012. 208 с.

Додаткова:

Жара Г.І. Технології індивідуального здоров'я збереження і профілактика професійного вигорання вчителя : навчальний посібник для студентів педагогічних ЗВО. Чернігів : Десна Поліграф, 2017. 136 с.

Калошин В.Ф. Позитивне мислення як чинник професійного самовизначення молоді в умовах ПТНЗ : методичний посібник. К, 2012. 114 с. Режим доступу: KVF_14_KP.pdf (kubg. edu.ua)

Палько Т. Правила позитивного мислення або світло в кінці тунелю...
Режим доступу : Правила позитивного мислення або світло в кінці тунелю...
(zakinpro.org.ua)

Практичне заняття 10

МОВЛЕННЄВИЙ ВПЛИВ

Контрольні запитання та практичні завдання:

1. Як виявляється вплив однієї особи на іншу (інших) під час предметно орієнтованого спілкування?
2. Як здійснюється вплив однієї особи на іншу (інших) при особисто орієнтованому спілкуванні?
3. Як виявляється вплив однієї особи на іншу (інших) під час соціально орієнтованого спілкування?
4. Розмежуйте вузьке й широке розуміння мовленнєвого впливу. Із яким видом спілкування здебільшого пов'язують вузьке розуміння мовленнєвого впливу?
5. Як Ви розумієте поняття «спосіб мовленнєвого впливу»?
6. Визначте основні цілі спілкування
7. Розмежуйте три основні різновиди мовленнєвого впливу в системі «лектор – аудиторія» відповідно до цілей спілкування.
8. Усне чи писемне мовлення має потужніші можливості для мовленнєвого впливу? Чому?
9. Схарактеризуйте основні типи мовленнєвого впливу.
10. Що являє собою мовленнєва маніпуляція?
11. Назвіть основні мовні та немовні маніпулятивні техніки.

12. Подивіться відеоролик «10 Трюков для Манипуляції Людьми. Психологические Хитрости» (<https://www.youtube.com/watch?v=AZu-OjnvSDs>). Прокоментуйте роль мовних засобів у психологічних техніках маніпуляції.

Література:

Основна:

Альбота С. М. Лінгвістичні особливості маніпулятивних дій у комунікації. Інформація, комунікація, суспільство: Матеріали 7-ї Міжнародної наукової конференції ІКС-2018. Львів, 2018. С. 206–207.

Зайко Л. Маніпуляція в ЗМІ як засіб дегуманізації сучасного суспільства. Філософія як культурна політика сучасності : тези доповідей III Всеукраїнської наукової конференції (Острог, 23-24 жовтня, 2015 р.). Острог, 2015. С. 143–145.

Засекіна Л. В., Пастрик Т. В. Основи психології та міжособове спілкування: навч. посіб. 2-е вид. Київ, 2018. 216 с. Кайдалова Л. Г., Пляка Л. В. Психологія спілкування : навч. посіб. Харків, 2011. 132 с.

Комунікативно-прагматичні аспекти мовлення : конспект лекцій для студентів факультету лінгвістики напряму підготовки 6.020303 «Філологія» / Уклад. О.В. Дзикович. Київ: НТУУ «КПІ», 2015. 85 с.

Сорокіна Л. Є. Мовленнева маніпуляція та інші види мовленнєвого впливу: термінологічне розмежування понять. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2014. Випуск 8. Том 2. С. 157–159.

Додаткова:

Роздабара К. Д. Політична маніпуляція як об'єкт лінгвістичного дослідження. Мова і культура. 2011. Вип. 14, т. 7. С.228–233.

Посмітна В. В. Особливості маніпулятивного мовного впливу у військових і правоохоронних періодичних виданнях України. Філологічні студії. 2012. Вип. 7. С. 245–257.

Валуйська М. Ю. Теоретичні засади застосування методу контент-аналізу під час вивчення криміналізації особистості. Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». 2016. № 4. С. 187–189.

Герасимчук Н. Контент-аналіз у системі сучасних методів дослідження публіцистичних текстів. Журналістика. 2010. №9. С. 15 –163.

Костенко Н. Мас-медіа у виборах: ціннісні орієнтації політичної сфери. Політична думка. 2001. № 6. С. 18–20.

Практичне заняття 11

МОВНЕ ТА МОВЛЕННЄВЕ НАВІЮВАННЯ

Контрольні запитання та практичні завдання:

1. Прокоментуйте історію дослідження проблеми «мовної сугестії».
2. Схарактеризуйте сугестивну лінгвістику як галузь психолінгвістики.
3. Визначте мовну сугестію як різновид мовної діяльності.
4. Розмежуйте поняття «сугестор» і «сугерент» («сугестант»).
5. Розтлумачте поняття «сугестивності (сугестабельності)».
6. Окресліть тактики прямого мовного навіювання.
7. Схарактеризуйте тактики непрямого мовного навіювання.
8. Що являє собою нейролінгвістичне програмування (НЛП)?
9. Окресліть основні техніки та прийоми НЛП.
10. Опрацюйте та законспекуйте статтю Аккурт В.Є. «Теоретичні аспекти поняття сугестивності в лінгвістиці» (Режим доступу : [file:///C:/Users/admin/Downloads/Nvypu_2019_28_3%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/admin/Downloads/Nvypu_2019_28_3%20(1).pdf)).

Література:

Основна:

Кіреєнко К. В. Мовна сугестія як об'єкт лінгвістичного дослідження. Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка : філологічні науки. 2018. №2 (316). С. 194–203.

Мудраченко Т. Б. Сугестія як засіб мовленнєвого впливу. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна». 2015. Вип. 56. С. 211–215.

Ніколаєнко С. Психологічні особливості базових видів сугестії. Режим доступу : 08-Nikolaenko.pdf (nbuv.gov.ua)

Сугестивні технології маніпулятивного впливу: навч. посібник / В. М. Петрик М. М. Присяжних, Л. Ф. Компанцева, Є.Д.Скулиш, О. Д. Бойко, В. В. Остроухов ; за заг. ред Є.Д. Скулиша. 2-е вид. К : ЗАТ «ВШОЛ»,2011

Додаткова:

Білоус І.В. Стратегічні можливості застосування нейролінгвістичного програмування (НЛП) в спорті. Вісник Прикарпатського університету. Серія: Фізична культура. 2017. Вип. 27–28. С. 32–37.

Карпчук Н. П. Маніпулятивні технології в рекламі. Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки. Міжнародні відносини : наук. журн. / гол. ред. Н. Н. Коцан. 2009. № 11. С. 118–121.

Кутуза Н. В. Гіпнотичні техніки в рекламному дискурсі. Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия Филология. Т. 20 (59). 2007. № 3. С. 439–444

Руда О.Г. Мовне питання як об'єкт маніпулятивних стратегій у сучасному українському політичному дискурсі : монографія. К., 2012. 232 с.

Трубіцина О.С. Мовні засоби реалізації сугестії в китаємовній масовій комунікації (на прикладі інтерв'ю Ху Цзіньтао іноземним ЗМІ). Східний світ. 2013. №2 – 3. С. 126 – 131.

Шкіцька І.Ю. Маніпулятивні тактики позитиву: лінгвістичний аспект : монографія. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. 440 с. Jowett G.S. Propaganda and Persuasion. SAGE, 2012. 435 pp.

САМОСТІЙНА РОБОТА

Самостійна робота є невід'ємною складовою вивчення навчальної дисципліни. Вона здійснюється за такими напрямками:

- підготовка теоретичних питань до практичних занять;
- опрацювання першоджерел;
- підготовка рефератів;
- виконання професійно-орієнтованих завдань;
- підготовка до підсумкових модульних робіт;
- підготовка до заліку.

Підготовка теоретичних питань до практичних занять передбачає опрацювання питань теми практичного заняття. Ці питання можуть розглядатися під час лекції, але також виноситися на самостійне опрацювання.

Алгоритм підготовки.

- Визначте питання для підготовки (Ви маєте розглянути усі питання, зазначені у плані практичного заняття).

- Скориставшись бібліотечними каталогами (алфавітним, предметним або систематичним) чи електронними джерелами, запропонованими у списку рекомендованої літератури до практичного заняття, визначте розділи (теми або параграфи), у яких розкрито питання практичного заняття.

- Прочитайте ці розділи.

- Складіть план (простий або складний) відповіді на кожне питання. •

Визначте основні поняття, які Ви повинні засвоїти.

- Проаналізуйте, як опрацьований матеріал пов'язаний з іншими питаннями теми.

- Для кращого засвоєння та запам'ятовування матеріалу складіть короткий конспект, схеми, таблиці або графіки по прочитаному матеріалу. 9

- Визначте проблеми в опрацьованому матеріалі, які Ви недостатньо зрозуміли. З цими питаннями Ви можете звернутися на консультації до викладача.

- Перевірте, як Ви засвоїли опрацьоване питання. Ви можете це зробити, відповівши на тестові питання до теми або розв'язавши практичні завдання.

Опрацювання першоджерел передбачає поглиблений розгляд окремих питань теми. Для цього можуть пропонуватися статті з фахових журналів, розділи монографій або підручників.

Алгоритм підготовки.

- Прочитайте запропоноване першоджерело.
- Правильно оформіть бібліографію першоджерела (автор, назва, вихідні дані).
- Складіть план (простий або складний).

- Для кожного пункту плану виділіть основні положення проблеми, яка висвітлюється у першоджерелі.

- Представте прочитаний текст у вигляді тез або анотації, використовуючи, при потребі, схеми, таблиці, графіки тощо.

- Для самоперевірки перекажіть статтю, використовуючи власний конспект.

- Задля економії часу й зусиль конспект можна замінити опрацюванням сканованого чи скопійованого тексту: підкресленням або виділенням основного за допомогою маркерів та олівців, помітками на полях, нумерацією та ін.

Підготовка рефератів передбачає глибокий та детальний аналіз проблеми, винесеної у темі реферату.

Алгоритм підготовки.

- Ознайомтеся з вимогами до реферату.
- Підберіть літературу, у якій розкривається тема реферату. При підборі літератури можете користуватися бібліотечними каталогами (алфавітним,

предметним або систематичним) та електронними джерелами мережі інтернет.

- Складіть план реферату.
 - Опрацюйте літературні джерела, користуючись порадами до конспектування першоджерел.
 - Систематизуйте опрацьований матеріал відповідно до плану реферату.
 - Дайте власний критичний аналіз та оцінку висвітленої проблеми. •
- Оформіть реферат відповідно до вимог.
- На основі реферату підготуйте усну доповідь на практичне заняття.

Тематика самостійної роботи 1

1. Історія становлення й розвитку психолінгвістики як окремої галузі знань.
2. Роль експерименту в психолінгвістиці.
3. Мовленнєва майстерність і техніка мовлення психолога.
4. Теоретичні моделі продукування мовлення.
. Виникнення й розвиток мовлення в процесі нормального онтогенезу.
6. Теорія мовленнєвих актів Джейна Остіна.
7. Імплікатура як засіб вираження прихованого змісту.
8. Афірмація як мовленнєвий акт.
9. Мовне навіювання.
10. Види мовленнєвої діяльності.
11. Мовна компетенція.
12. Асоціативний експеримент в психолінгвістиці.
13. Комунікація й спілкування як мовленнєві поняття. Типологія спілкування.
14. Основні закони спілкування.
15. Мовленнєвий етикет і культура спілкування
16. Зв'язок мовлення з іншими психічними процесами.

17. Типові недоліки звуковимови дітей.
18. Специфіка виявлення дитячої словотворчості.
19. Нейролінгвістичне програмування.
20. Психологічні аспекти навчання рідної та оволодіння іншою мовою.
21. Розпізнання людей за особливостями їх мови.
22. Словесний портрет людини.
23. Механізми оптимізації спілкування.
24. Форми зовнішнього усного мовлення: діалогічне, монологічне, полілогічне мовлення.
25. Словесна пам'ять, її одиниці та пов'язані з ними особливості мовлення.
26. Вербальне та невербальне вираження емоцій.
27. Характеристика моделі породження мовлення за О. Р. Лурія.
28. Функціонально-сміслові типи мовлення: опис, розповідь, роздум.
29. Діалогічне та монологічне мовлення.
30. Мова та мовлення, мовленнєва діяльність, їх співвідношення.

Тематика самостійної роботи 2

Тематика доповідей:

1. Ідеї В. Гумбольдта та психолінгвістика.
2. Ідеї І.О. Бодуена де Куртене та психолінгвістика.
3. Ідеї О.О. Потебні та психолінгвістика.
4. Мова тварин. Тварини, що вміють говорити. Діти-Мауглі.
5. Основні етапи розвитку дитячого мовлення. Як дитина опановує вимову.
6. Роль мовлення в організації вольового акту. Досвід навчання мавп людського мовлення.
7. Розуміння речень. Розуміння глибинної та поверхневої структури речення (Хомський, З. Харріс).
8. Етнопсихолінгвістика.

9. Основні аспекти патопсихолінгвістики. Специфіка мислення і мовлення при неврозах та психозах.
10. Судова психолінгвістика.
11. Мова і гендер. Гендерлект.
12. Експериментальні дослідження в психолінгвістиці.
13. Специфічні функції мови та мовлення: самовираження, магічна, естетична, соціальної комунікації.
14. Лакуни – базові елементи національної специфіки лінгвокультурної спільності. Типи лакун
15. Специфіка ментального простору у людей різних професійних груп. Відмінність людського мовлення від засобів спілкування вищих тварин.
16. Фізіологічні механізми формування мовлення: безумовні, умовні рефлекси, збережений слух, зір.
17. Прояви вербальної культури у людей різних вікових та професійних груп.
18. Розуміння тексту, дискурсу. М.І. Жинкін про породження, розуміння складного висловлювання. Особливості формування внутрішнього мовлення в онтогенезі.
19. Л.С.Виготський як один з основоположників психолінгвістики.
20. Роль внутрішнього мовлення в пізнавальній інтелектуальній діяльності людини.
21. Прикладні аспекти психолінгвістики: стратегія і тактика мовленнєвої поведінки; мовленнєва діяльність і усному виступі, в переговорному процесі.
22. Прикладні аспекти психолінгвістики: засоби та механізми «промивання мізків».
23. Психологічна та психолінгвістична специфіка білінгвізму.
24. Мовна особистість. Зв'язок мовної діяльності з біографією індивіда. Особистісний смисл.
25. Мовна картина світу.
26. Лінгвістична експертиза тексту.

27. Співтворчість читача, очікування, емпатія та ідентифікація як умови сприйняття та розуміння художнього твору

ЗАВДАННЯ ДО ПІДСУМКОВИХ КОНТРОЛЬНИХ РОБІТ

Умовою допуску до ПМР є виконання всіх обов'язкових видів робіт, передбачених програмою курсу.

I. Тестові завдання (максимальна кількість балів – 5).

Приклад тестового завдання:

Енергетичну частину мовленнєвого апарату людини складають:

А) трахея, бронхи, легені й м'язова система;

Б) гортань, глотка, ротова порожнина;

В) ротова порожнина, зуби, губи, піднебіння;

Г) бронхи, трахея і гортань.

II. Теоретичні завдання (оцінюються від 0 до 5 балів). Максимальна кількість балів – 5.

Приклади теоретичних завдань:

– Опишіть модель породження мовленнєвого висловлювання за Вілемом Левелтом;

– Поясніть взаємозв'язки мовленнєвих та мислительних процесів людини (на основі опрацьованих робіт О. Потебні, О. Лурії, Л. Виготського та ін.)

– Поясніть відмінності між моторною та сенсорною теоріями сприймання мовлення.

III. Професійно-орієнтоване завдання (виконується протягом вивчення навчальної дисципліни). Максимальна кількість балів – 5.

КОНТОРОЛЬНА РОБОТА

Варіант 1

1. Вербальні асоціації, їх види. Поняття асоціативної норми
2. Мова тварин у природі. Навчання тварин людській мові
3. Поняття мовленнєвої діяльності, її види. Структура мовленнєвого акту
4. Білінгвізм та його види. Засвоєння іноземної мови

Варіант 2

1. О. О. Леонтьєв і розвиток психолінгвістики
2. Сприймання букв, слів та речень
3. Слово-висловлювання-текст. Модель породження тексту. Затекст-підтекст
4. Гендерні відмінності в мовленні

ТЕСТИ

1. Наука, яка вивчає процеси утворення, сприйняття та формування мовлення у їх взаємодії із системою мови, а також розробляє моделі мовленнєвої діяльності та психофізіологічної мовленнєвої організації людини, перевіряє їх у процесі психологічних експериментів:

- а) психолінгвістика;
- б) етнопсихолінгвістика;
- в) патопсихолінгвістика.

2. У якому рядку перераховано спеціальні методи психолінгвістики?

- а) асоціативний експеримент, метод семантичного диференціалу, методика доповнення, методика закінчення речень, методи опосередкованого дослідження семантики, градуальне шкалювання;
- б) асоціативний експеримент, спостереження, метод семантичного диференціалу, методика доповнення, методика закінчення речень, методи опосередкованого дослідження семантики;
- в) асоціативний експеримент, аналіз, метод семантичного диференціалу, методика доповнення, методика закінчення речень, методи опосередкованого дослідження семантики.

3. За методикою якого різновиду асоціативного експерименту пропонується відповідати декількома асоціаціями?

- а) ланцюгового;
- б) вільного;
- в) спрямованого.

4. Які різновиди мовлення розмежовують за формою вираження думки;

- а) внутрішнє, зовнішнє;
 - б) діалогічне, монологічне, полілогічне;
 - в) внутрішнє, зовнішнє (усне, писемне).
5. Які види мовленнєвої діяльності розмежовують за критерієм сприймання мовлення?
- а) слухання, читання;
 - б) говоріння, письмо;
 - в) слухання, говоріння.
6. Які види мовленнєвої діяльності розмежовують за критерієм продукування мовлення
- а) слухання, читання;
 - б) читання, письмо;
 - в) говоріння, письмо.
7. Увесь період формування мовлення людини, від перших мовленнєвих актів до того стану, коли рідна мова стає повноцінним засобом спілкування й мислення – це:
- а) мовленнєва діяльність людини;
 - б) дизонтогенез мовлення;
 - в) онтогенез мовлення.
8. Усі порушення голосової функції об'єднуються під загальною назвою:
- а) дисграфія;
 - б) дистонія;
 - в) дислалія.
9. Які види порушення писемного мовлення розмежовують?
- а) афазія, дизартрія;
 - б) дислексія, дисграфія;
 - в) дислалія, дисграфія
10. Процес, який відбувається в певному місці, на пересіченні осей простору і часу, результатом якого є дискурс – це:
- а) комунікативний акт;

- б) мовленнєвий акт;
- в) інформаційний акт.

11. Вербалізована мовленнєво-мисленнєва діяльність, складниками якої є лінгвістичні (засоби мовного коду) й нелінгвістичні (засоби інших семіотичних систем) компоненти – це:

- а) мовленнєва поведінка;
- б) дискурс;
- в) мовленнєвий акт.

12. Етап вимовляння певних звуків і слів, які представляють конкретну конструкцію, та яким притаманний зміст і референція – це:

- а) іллокутивний акт;
- б) локутивний акт;
- в) перлокутивний акт.

13. Перлокутивний акт – це:

- а) компонент мовленнєвого акту, що являє собою результат мовленнєвого впливу адресанта на думки, почуття і дії адресата;
- б) компонент мовленнєвого акту, що передбачає вимовляння певних звуків і слів, які представляють конкретну конструкцію, та яким притаманний зміст і референція;
- в) компонент мовленнєвого акту, який являє собою власне мовленнєву дію, залучену в систему мовленнєвої діяльності, усвідомлену, цілеспрямовану, творчу, конвенціональну, таку, що передбачає активацію пропозиції.

14. Асертив – це:

- а) мовленнєвий акт, у якому реалізується повідомлення щодо стану речей.;
- б) мовленнєвий акт спонукального типу, який здійснює запит щодо деякої суттєво важливої інформації для заповнення епістемічної (інформаційної) лакуни мовця;
- в) мовленнєвий акт, мета якого полягає у здійсненні обіцянки щось зробити в інтересах адресата.

15. Мовленнєвий акт, що передає психологічний стан адресанта: вибачення, подяку, співчуття, докори, подив, обурення тощо – це:

- а) директив;
- б) квеситив;
- в) експресив.

16. Мовленнєвий акт, іллокутивна мета якого не має прямого відображення в мовній структурі висловлення – це:

- а) прямий мовленнєвий акт;
- б) непрямий мовленнєвий акт;
- в) складний мовленнєвий акт.

17. Які постулати формують принцип Кооперації Пола Грайса?

- а) максима кількості (інформативності), максима релевантності (відношення), постулат якості (істинності), максима манери;
- б) максима кількості (інформативності), максима релевантності (відношення), постулат якості (істинності);
- в) максима кількості (інформативності), постулат якості (істинності), максима манери.

18. Сукупність прийомів або операцій практичної діяльності, що співвідноситься з іллокутивними цілями суб'єкта та впливає на розв'язання конкретних завдань або полегшує досягнення конкретної мети – це:

- а) мовленнєве навіювання;
- б) мовленнєва поведінка;
- в) спосіб мовленнєвого впливу

19. Осмислений чи інтуїтивний намір адресанта, який визначає внутрішню програму мовлення і спосіб її втілення – це:

- а) комунікативна інтенція ;
- б) комунікативна стратегія;
- в) комунікативна тактика.

20. Кооперативні комунікативні стратегії втілюються в..:

- а) нетерплячості, невпевненості у собі, марнославстві, зосередженості, жалісливості, пригніченості, розгубленості, нерішучості, ейфорії, азартності, жадібності, хвастощах тощо;
- б) конфліктах, суперечках, претензіях, погрозах, ухиляннях від відповіді і под.;
- в) порадах, обміні думками, розповідях, повідомленнях тощо.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ПМР ТА ЗАЛІКОВОЇ РОБОТИ

ОЦІНКА	ВИМОГИ ДО ЗНАНЬ УМІНЬ ТА НАВИЧОК СТУДЕНТІВ
Тестові завдання (max – 20 балів)	
5 БАЛІВ	Правильна відповідь на кожне тестове завдання
0 БАЛІВ	Неправильна відповідь на тестове завдання
Теоретичне завдання (max – 5 балів)	
0-5	Структурованість відповіді, наявність внутрішньої логіки у викладі матеріалу
0-5	Повні та вичерпні визначення основних понять
0-5	Опора на першоджерела, цитування основних ідей
0-5	Повнота відповіді, аналіз усіх аспектів проблеми
Практичне завдання (max – 5 балів)	
0-5	Повнота виконання завдання, дотримання усіх вимог
0-5	Правильність та вичерпність формулювань
0-5	Повні та чіткі визначення усіх понять
0-5	Розгляд можливих альтернативних схем аналізу
0-5	Обґрунтовані пояснення усіх міркувань
Професійно-орієнтоване завдання (max – 5 балів)	
0-5	Звіт за результатами дослідження повний,

	структурований, виконаний з дотриманням вимог до структури, оформлення
0-5	Обґрунтовано актуальність дослідження, усі структурнометодологічні елементи роботи (об'єкт, предмет роботи, мета, гіпотеза, завдання, методи та процедура дослідження, його наукова новизна, практичне та теоретичне значення, умови забезпечення надійності та вірогідності результатів) сформульовані правильно та вичерпно
0-5	Подано детальний опис методів та процедури дослідження, хід аналізу отриманих результатів, їх ґрунтовна інтерпретація
0-5	Висновки відображують основні результати дослідження, сформульовані чітко та вичерпно
0-5	Список використаних джерел подано в алфавітному порядку та оформлено відповідно до основних бібліографічних вимог
0-5	Текст написаний грамотно з дотриманням усіх вимог наукового стилю сучасної української мови

ВИМОГИ ДО ЗАЛІКУ

– Володіти теоретичним матеріалом із передбачених навчальним курсом тем.

– Виконати всі обов'язкові завдання, передбачені робочою програмою та інструктивно-методичними матеріалами.

– Пройти перевірку рівня засвоєння знань з теми, яка виносилася на самостійне опрацювання, на індивідуальній консультації у викладача.

ОРІЄНТОВНІ ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ ЗАЛІКУ

1. Психолінгвістика як наука: предмет та об'єкт вивчення. Виникнення терміну «психолінгвістика».

2. Становлення психолінгвістики як науки.

3. Психолінгвістичні ідеї у мовознавстві XIX ст.: вчення В. фон Гумбольдта про мову як індивідуальний та соціальний феномен.

4. Психолінгвістичні ідеї у мовознавстві XIX ст.: психолінгвістична концепція О. Потебні.

5. Психолінгвістичні ідеї в радянській психології (Л.С. Виготський, О.Н. Леонтьєв, О.Р. Лурія, О.О.Леонтьєв, Т.Рябова): мовлення як особливий вид людської діяльності.

6. Теоретичні моделі продукування мовлення.

7. Теоретичні моделі сприймання мовлення.

8. Психофізіологічні та акустичні особливості людського мовлення.

9. Розвиток мовлення в онтогенезі.

10. Комунікативний акт та його складові.

11. Складові комунікативного акту, пов'язані з мовним кодом.

12. Складові комунікації, пов'язані з риторикою мовлення та ситуацією комунікації.

13. Експеримент у психолінгвістиці.

14. Методи психолінгвістичних досліджень: асоціативний експеримент.

15. Метод семантичного диференціалу.
16. Методики доповнення і завершення речень.
17. Питальники та класифікації як методи психолінгвістичних досліджень.
18. Психолінгвістичні методи опосередкованого вивчення семантики.
19. Градуальне шкалювання як одна з психолінгвістичних методик.
20. Напрями прикладної психолінгвістики: розвиток мовлення в онтогенезі.
21. Напрями прикладної психолінгвістики: криміналістика і судова психологія.
22. Напрями прикладної психолінгвістики: гендерні особливості мовлення.
23. НЛП як сфера застосування психолінгвістичних знань. Терапевтичні функції метафор. Логотерапія В. Франкла.
24. Загальні засади патопсихолінгвістики.
25. Загальні засади етнопсихолінгвістики.
26. Особливості психопоетики.
27. Особливості сучасної етнопсихолінгвістики.
28. Актуальність етнопсихологічних досліджень.
29. Соціалізація та інкультурація у контексті формування мовної особистості.
30. Мовна особистість у міжкультурній комунікації.
31. Особливості мовленнєвої поведінки особистості: національно-культурний аспект.
32. Мовлення в стані емоційного напруження та в змінених станах свідомості.
33. Порушення мовлення при акцентуаціях та психопатіях.
34. Порушення мовлення при окремих захворюваннях.
35. Розмовна жестова мова глухих як приклад знакової системи

Критерії оцінювання навчальних досягнень студентів з навчальної дисципліни

Шкала та критерії оцінювання знань студентів Для визначення ступеня оволодіння навчальним матеріалом з подальшим його оцінюванням застосовуються наступні рівні навчальних досягнень студентів:

Рівні навчальних досягнень	100-бальна шкала	Критерії оцінювання навчальних досягнень	
		Теоретична підготовка	Практична підготовка
		Студент	
Відмінний	100...90	вільно володіє навчальним матеріалом, висловлює свої думки, робить аргументовані висновки, рецензує відповіді інших студентів, творчо виконує індивідуальні та колективні завдання; самостійно знаходить додаткову інформацію та використовує її для реалізації поставлених перед ним завдань; вільно використовує нові інформаційні технології для поповнення власних знань	може аргументовано обрати раціональний спосіб виконання завдання й оцінити результати власної практичної діяльності; виконує завдання, не передбачені навчальною програмою; вільно використовує знання для розв'язання поставлених перед ним завдань
Достатній	89....70	вільно володіє	за зразком самостійно

		навчальним матеріалом, застосовує знання на практиці; узагальнює і систематизує навчальну інформацію, але допускає незначні огріхи у порівняннях, формулюванні висновків, застосуванні теоретичних знань на практиці	виконує практичні завдання, передбачені програмою; має стійкі навички виконання завдання
Задовільний	69...51	володіє навчальним матеріалом поверхово, фрагментарно, на рівні запам'ятовування відтворює певну частину навчального матеріалу з елементами логічних зв'язків, знає основні поняття навчального матеріалу	має елементарні, нестійкі навички виконання завдань
Незадовільний	50...26	має фрагментарні знання (менше половини) при незначному загальному обсязі навчального матеріалу; відсутні сформовані уміння та навички; під час відповіді допущено	планує та виконує частину завдання за допомогою викладача

		суттєві помилки	
Неприйнятний	25...1	студент не володіє навчальним матеріалом	виконує лише елементи завдання, потребує постійної допомоги викладача

Критерії оцінювання під час аудиторних занять Досягнення студентів на семінарських (практичних) заняттях оцінюються за шкалою від «0» до «5».

Оцінка	Критерії оцінювання навчальних досягнень
5	Оцінюється робота студента, який у повному обсязі володіє навчальним матеріалом, вільно, самостійно та аргументовано його викладає, глибоко та всебічно розкриває зміст теоретичних запитань та практичних завдань, використовуючи при цьому обов'язкову та додаткову літературу, вільно послуговується науковою термінологією, розв'язує задачі стандартним або оригінальним способом, наводить аргументи на підтвердження власних думок, здійснює аналіз та робить висновки
4	Оцінюється робота студента, який достатньо повно володіє навчальним матеріалом, обґрунтовано його викладає, в основному розкриває зміст теоретичних запитань та практичних завдань, використовуючи при цьому обов'язкову літературу, розв'язує задачі стандартним способом, послуговується науковою термінологією. Але при висвітленні деяких питань не вистачає достатньої глибини та аргументації, допускаються при цьому окремі неістотні неточності та незначні помилки.
3	Оцінюється робота студента, який відтворює значну частину навчального матеріалу, висвітлює його основний зміст, виявляє елементарні знання окремих положень, записує основні формули, рівняння, закони. Не здатний до глибокого, всебічного аналізу, обґрунтування та аргументації, не користується необхідною літературою, допускає істотні неточності та помилки.

2	Оцінюється робота студента, який не володіє навчальним матеріалом у достатньому обсязі, проте фрагментарно, поверхово (без аргументації та обґрунтування) викладає окремі питання навчальної дисципліни, не розкриває зміст теоретичних питань і практичних завдань
1	Оцінюється робота студента, який не в змозі викласти зміст більшості питань теми та курсу, володіє навчальним матеріалом на рівні розпізнавання явищ, допускає істотні помилки, відповідає на запитання, що потребують однослівної відповіді.
0	Оцінюється робота студента, який не володіє навчальним матеріалом та не в змозі його висвітлити, не розуміє змісту теоретичних питань та практичних завдань.

Критерії оцінювання самостійної роботи та індивідуальних завдань

Вид	Максимальна кількість балів
Конспектування наукових статей	5
Реферати	5
Презентації	5

Критерії оцінювання модульної контрольної роботи.

Проміжний контроль з означеного курсу проводиться у вигляді модульної контрольної роботи. Відповідь на кожне питання оцінюється за 5-бальною шкалою, і на основі середнього арифметичного здійснюється виведення остаточної оцінки за нижчеподаною таблицею. Критеріями оцінювання є: повнота відповіді, здатність критичного аналізу теоретичного матеріалу, вміння наводити аргументи та робити висновки.

Критерії оцінювання підсумкового контролю. Оцінку за семестр з дисципліни, що закривається заліком, слід виставляти після її вивчення до початку екзаменаційної сесії за результатами поточного та проміжного контролю; при цьому обов'язкової присутності здобувачів вищої освіти не передбачено.

Схема нарахування балів, які отримують студенти

Поточний контроль, самостійна робота						Разом	Залік	Сума
Розділи								
T1	T2	T3	T4	T5	T6	100	100	100
5	5	5	5	5	5			

T1, T2 ... T6 – теми розділів.

СР – самостійна робота

КР – контрольна робота

СЕРЕДНІЙ БАЛ * 20=100

Шкала оцінювання: національна та ЄКТС

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка за національною шкалою	
	для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90-100	відмінно	зараховано
82-89	добре	
74-81		
64-73	задовільно	
60-63		
35-59	незадовільно	незараховано
1-34	незадовільно	незараховано

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА ДО КУРСУ

1. Основні джерела

1. Калмикова Л. О. Психологія мовлення і психолінгвістика: навч. посібник для студ. вищих навч. закл. / Л. О. Калмикова, Г. В. Калмиков, І. М. Лапшина, Н. В. Харченко. Переяслав-Хмельницький : Переяслав-Хмельницький пед. ін-т, 2008. 325 с.

2. Куранова С. І. Основи психолінгвістики: навч. посіб. / С. І. Куранова. К. : ВЦ «Академія», 2012. 208 с.

3. Воробйова Л. М. Психолінгвістичний глосарій [2-ге вид., доп.] Рівне : Волин. обереги, 2011. 128 с.

4. Засєкіна Л.В., Засєкін С. В. Вступ до психолінгвістики : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.]. Острого: Нац. ун-т «Острозька академія», 2002. 168 с.

5. Засєкіна Л.В., Засєкін С.В. Психолінгвістична діагностика : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.]. Луцьк: РВВ «Вежа», 2008. 188 с.

6. Засєкін С.В. Нейролінгвістика сьогодення: теорія і практика. Людина. Комп'ютер. Комунікація. Зб. наук. статей. Львів : НУ "Львівська політехніка", 2010.

7. Garson, J. Connectionism. Stanford Encyclopedia of Philosophy. Stanford : Stanford University, 2010. URL: <http://plato.stanford.edu/entries/connectionism/>

8. Harley, T.A. The Psychology of Language: From Data to Theory. N.Y. : Psychology Press, 2008. 602 p.

9. Lopez-Garcia A. The Neural Basis of Language. Muenchen : Lincom Europa, 2007. 128 p.

10. Sperry R. Hemisphere disconnection and unity in conscious awareness. American Psychologist. 1968. Vol. 23, No. 10. P. 723–733.

11. Steinberg D. Psycholinguistics. Language, Mind, and World / D. Steinberg. L. ; N.Y. : Longman, 1982. 240 p.

12. Sternberg R. J. Cognitive Psychology. Fort Worth : Wadsworth Publishing, 2002. 624 p.

Додатковий перелік:

1. Засєкіна Л., Засєкін С., Шевчук О. Психолінгвістичний підхід до травматичної пам'яті. Beau Bassin : LAP Lambert Academic Publishing, 2017. 244 с.
2. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми [Підручник]. Полтава : Довкілля-К, 2008. 711 с.
3. Cairns H. Psycholinguistics: An Introduction. Austin : Pro-ed, 1999. 226 p.
4. McNeill D. Psycholinguistics: A New Approach. N. Y. : Harper & Row, 1987. 290 p. 5. Harley T. The Psychology of Language. From Data to Theory. N. Y. : Psychology Press, 2008. 602 p.
6. Searle, J. Chomsky's Revolution in Linguistics. URL: <http://www.chomsky.info/onchomsky/19720629.htm>
7. Slama-Cazacu T. Psycholinguistics, where to in the 21st century? Challenging Tasks for Psycholinguistics in the New Century / J. Arabski, ed. Katowice : University of Silesia, 2007. P. 77–85.

Допоміжні джерела:

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник / Ф. С. Бацевич. [2-ге вид., доп.]. К. : ВЦ «Академія», 2009. 376 с.
2. Бацевич Ф. С. Філософія мови: Історія лінгвофілософських учень : підручник / Ф. С. Бацевич. [2-ге вид., стереотип]. К. : ВЦ «Академія», 2011. 240 с.
3. Українська мова. Енциклопедія. К., 2007. 10.

Інтернет-ресурси

1. інтернет-ресурс «Флогістон» - www.flogiston/ww
2. <http://uk.wikipedia.org/wiki/Двомовність>
3. http://en.wikipedia.org/wiki/Semantic_differential
4. http://ru.wikipedia.org/wiki/Ассоциативный_эксперимент
5. http://en.wikipedia.org/wiki/Content_analysis